

XI INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE

SCIENCE AND EDUCATION IN THE MODERN WORLD:
CHALLENGES OF THE XXI CENTURY

ASTANA, KAZAKHSTAN
OCTOBER 2022

**ОБЪЕДИНЕНИЕ ЮРИДИЧЕСКИХ ЛИЦ В ФОРМЕ
АССОЦИАЦИИ «ОБЩЕНАЦИОНАЛЬНОЕ
ДВИЖЕНИЕ «БОБЕК»
КОНГРЕСС УЧЕНЫХ КАЗАХСТАНА**

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
eLIBRARY.RU

РИНЦ

«SCIENCE AND EDUCATION IN THE MODERN WORLD:
CHALLENGES OF THE XXI CENTURY»

атты XI Халықаралық ғылыми-тәжірибелік
конференция
ЖИНАҒЫ

МАТЕРИАЛЫ

XI Международной научно-практической
конференции

«НАУКА И ОБРАЗОВАНИЕ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ:
ВЫЗОВЫ XXI века»

20. ГЕОГРАФИЧЕСКИЕ НАУКИ

УДК 378 (063)

ББК 74.58

С 940

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

Е. Абиев (Казахстан)

Ж.Малибек, профессор;

Ж.Н.Калиев к.п.н.;

Лю Дэмин (Китай),

Е.Л. Стычева, Т.Г. Борисов (Россия)

Чембарисов Э.И. д.г.н., профессора (Узбекистан)

Салимова Б.Д. к.т.н., доцент (Узбекистан)

Худайкулов Р.М. PhD (Узбекистан)

Заместители главного редактора: Е. Ешим (Казахстан)

С 940

«SCIENCE AND EDUCATION IN THE MODERN WORLD: CHALLENGES OF THE XXI CENTURY» материалы XI Международной науч-прак. конф. (ГЕОГРАФИЧЕСКИЕ НАУКИ)/ сост.: Е. Ешим. – Астана, 2022 – 51 с.

ISBN 978-601-332-271-1

«SCIENCE AND EDUCATION IN THE MODERN WORLD: CHALLENGES OF THE XXI CENTURY» атты XI Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары жинағына Қазақстан, Ресей, Қытай, Түркия, Белорус, Украина, Молдова, Қырғызстан, Өзбекстан, Тәжікстан, Түрікменстан, Грузия, Монғолия жоғары оқу орындары мен ғылыми мекемелердің қызметкерлері мен ұстаздары, магистранттары, студенттері және мектеп мұғалімдерінің баяндамалары енгізілді. Жинақтың материалдары жоғары оқу орнындары мен ғылыми мекемелердегі қызметкерлерге, оқытушыларға, мектеп және колледж мұғалімдеріне, магистранттар мен студенттерге арналған.

XI Международная научно-практическая конференция «НАУКА И ОБРАЗОВАНИЕ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ: ВЫЗОВЫ XXI века», включают доклады ученых, студентов, магистрантов и учителей школ из разных стран (Казахстан, Россия, Китай, Турция, Белорусь, Украина, Кыргызстан, Узбекистан, Таджикистан, Молдавия, Туркменистан, Грузия, Монголия). Материалы сборника будут интересны научным сотрудникам, преподавателям, учителям средних школ, колледжей, магистрантам, студентам учебных и научных учреждений.

УДК 378 (063)

ББК 74.58

ISBN 978-601-332-271-1

ЖЕРГІЛІКТІ ТОПОНИМДЕРДІ ҚАЛПЫНА КЕЛТІРУДЕГІ ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРБИЕЛЕР

Г.Ғ.К., Сағымбай Ө.Ж., Байтурбай Орынбасар
Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Қ.И.Сәтпаев атындағы ҚазҰТЗУ,
Алматы, Қазақстан

Аннотация: Көптеген елдердің үкімет орындары, ғылыми мекемелері, картографиялық қызметі топонимиканың ғылыми мәселелеріне үлкен көңіл аударып келеді. Географиялық атаулардың берілуі мен оларды пайдалануда тұрақты тәртіп енгізу қажеттілігіне байланысты көптеген мемлекеттер арнайы мекемелер құрған. Олардың іс-тәжірибесін білуіміз біз үшін орынды қызығушылық тудыруда.

Тірек сөздер: топонимика, географиялық атаулар, ономастика, географиялық қоғам.

Географиялық атауларды халықаралық және ұлттық стандарттауға және топонимикалық деректердің ұлттық автоматтандырылған информациялық базасын құруға тұрақты көмек беруге мемлекеттік дәрежеде көңіл бөлінген. Мысал ретінде бұл жұмысты АҚШ-та «Географиялық атаулар бюросы», Канадада «Географиялық атаулар жөніндегі тұрақты комиссия», ал Германия мен Украинада «Географиялық атаулар жөніндегі Ұлттық комитет», көршілес Ресей жерінде «Геодезия мен картографияның Федералды қызметі» атқарады. АҚШ-тың өз аумағындағы электрондық тәсілмен жасалған топонимдік база 2,5 миллион атаудан тұрады және ол бүкіл әлемдік интернет жүйесіне қосылып оған ену кез-келген елге рұқсат етілген [1]. Кез-келген географиялық карталарға қойылатын негізгі талаптардың бірі географиялық атаулардың дұрыс жазылуы, мен географиялық атаулардың мұқият тексерілуі.

Географиялық атаулардың берілу ережесін тұрақтандыру және талдауда отандық картография қиыншылықтарға кезігуде. Осы тұрғыда шет елдік мекемелердің қызметіне назар аударсақ.

АҚШ-та географиялық атаулардың әр түрлі жазылуын тоқтату шараларына байланысты және жазылуында талас туған жағдайды тоқтату үшін 1890-шы жылы Географиялық атаулар бюросы құрылған (U.S. Board on geographical names). Бұл мекеменің міндетіне талас тудырған географиялық атаулардың мәселесін шешу ғана емес, мемлекеттік мекемелердің бәріне бірдей міндетті пайдаланатын географиялық атаулар жинағын жасау жүктелді.

Канадада Географиялық атаулар бюросы географиялық атаулардың дұрыс жазу мен пайдалану қажеттіліктеріне байланысты АҚШ – тан сәл кейінірек 1897 жылы құрылды. Бұл Бюроның қызметтері АҚШ-тағы құрылған мекеменің қызметтерімен өте ұқсас болды.

Ұлыбританияда 18 ғасырдан бастап өзінің отарларындағы жергілікті атаулардың транскрипциясын жүйелеуге тырысты. Бірақ бұл жұмыс 19 ғасырға дейін нәтижелі бола қоймады. 1-ші дүниежүзілік соғыс кезінде әскерлері әскери қимылында едәуір қиыншылық көргендіктен, әскери-теңіз министірлігі осы географиялық атаулардың ресми түрде дұрыс жазылуымен айналысатын тұрақты мекеме құру туралы Географиялық қоғамға өтініш түсіргеннен кейін ғана, 1919 жылы Ресми Британ қолданысы үшін Географиялық атаулар жөніндегі тұрақты комитеті құрылды. (Permanent Committee on geographical names for British official use).

Чехословакияда географиялық нысандарды қалпына келтіру далалық топографиялық жұмыстарды орындау барысында топографтардың тарапынан орындалды. Елді мекен атауларын анықтау еш қиындық келтірмеді.

Физикалық-географиялық нысандардың атауын қалпына келтіру жергілікті халықтан сұрау салу жолымен анықталса, шеткі аймақтардағы тау жоталары, аңғарлар, ойпаттар және т.б. нысандарды анықтау едәуір қиыншылық келтірді. Осындай жағдайларға байланысты 1931 жылы әскери-топографиялық басқармасының бастамасымен физика-географиялық нысандардың атауын жүйеге түсіру мақсатында ведомствоаралық комиссия құрылды. Бұл комиссия 1937 жылға дейін қызмет етті.

1951 жылдан бастап Чехословакия аймағындағы одан тыс жерлердегі физика-географиялық нысандардың атауының жазылуын (ЦУГиК) Чехословакияның Геодезия және картографияның Орталық басқармасының картографиялық комиссиясы айналысады.

Кенияда елдің ірі масштабты картасын жасау үшін жүргізілген аэрофототопографиялық жұмыстардың жүргізілуімен географиялық атауларды жинау және олардың жазылуында бір жүйеге келтіруде қажеттіліктер туындады. Осы мақсаттарды орындау үшін 1948 жылы Кенияның географиялық атаулар комитеті құрылды.

Швейцарияда 1: 25 000 масштабтағы жаңа карталар жасау барысында 1943 жылы атауларды беретін комиссия құрылды.

Оңтүстік Африка Одағында елді – мекен және темір жол станцияларының аттарын реттеу үшін Географиялық атаулар жөніндегі комитеті құрылды. Географиялық атаулардың берілуіне байланысты мәселелердің ғылыми шешімдер шығаруда топонимиканы зерттеудің маңызы зор. Бірқатар елдерде топонимикалық қоғам жұмыс істеп және топонимикалық журналдар шығаруда. Кейбір жағдайда осындай топонимикалық ұйымдардың ғылыми-зерттеу жұмыстары тәжірбеде үлкен көмек көрсетуде [2].

Австрия географиялық қоғамы (Osterreichische Geographische Gesellschaft). 1856 жылы құрылып, ұзақ уақыт бойына Geographische Gesellschaft, Wien деп аталды. Негізгі құрамы-мамандар-географтар, картографтар, мектеп оқытушылары, студенттер бар. Провинциялық орталықтардан келген географ-өлкетанушылар кеңінен ұсынылған. Облыс қызметінде қалатану бейіндегі жұмыстарға, еңбек ресурстары географиясына және сайлау статистикасына (әлеуметтік-географиялық) ерекше көңіл бөлінеді сонымен қатар елдегі географиялық атауларға байланысты маңызды мәселелерді шешумен айналысады. Мемлекетте қазіргі таңда Альпілік аудандарды Климатология және геоморфология, тропикалық экспедициялық зерттеу жұмыстары жүргізілуде.

Ұлыбританияның «Корольдік географиялық қоғамы» (The Royal Geographical Society). Лондонда құрылған 1830жылы негізі қаланған. Қоғам өз қызметінде бизнесті қолдауды және қаржылық көмектерді пайдалана отырып, облыстың көптеген экспедицияларын субсидиялайды. Зерттеу экспедициялық жұмысына университеттердің оқытушылар және кейде студенттік құрамын кеңінен тартылып жұмылдырылады. Экспедиция жұмысы географиялық таралуына ықпал етеді. Экспедиция барысында, аймақтағы атауларды және оларды картаға түсіру мәселелері бойынша жұмыстарды атқарады. Географияны мектеп пәні ретінде тану, содан кейін университеттік пән ретінде тану (1899 жылы Оксфорд Оқу орнында "география мектебі" құрылды) бойынша көптеген мақалалар мен ғылыми тәжірбиелер өткізіледі.

Венгр географиялық қоғамы (Magyar földrajzi tarsasag). Негізі Будапештте 1872 жылы (1953 жылы қайта құрылды)қаланған. Венгрия географтарын біріктіріп, географияға деген қызығушылықты дамытуды мақсат етіп қояды. Сонымен қатар, географияны тарату, білім, жаңа зерттеулер мен жаңалықтарға және елдегі географиялық өзгерістерді жүйелі түрде жаңартып отыруға қатысты мемлекеттің мүддесі үшін социализм негізінде жұмыс атқарған.

Сонымен бірге Орта Азия және Қазақстанның көршілес мемлекеттері де географиялық атауларға байланысты топонимикалық мәселелерді қарастырып, жүйелі түрде зерттеулер жүргізген.

Ўзбекистанда 1945 жылға дейін ташкент ғалымдарының және оларды зерттеумен айналысатын ұйымдардың географиялық атауларға байланысты жұмыстары қарқынды бола қойған жоқ, тек содан кейін ғана біршама зерттеулер жүргізіліп, топонимикаға назар қоя бастады.

Түркменстандағы топонимикалық зерттеулердің дамуы С. Атаниязовпен байланысты. Ол республиканың оңтүстік-шығыс бөлігінің топонимикасы туралы кандидаттық диссертация қорғады, Түркменстанның топонимикалық сөздігін жариялады. М.Гельдыханов түркмендік географиялық халықтық терминдерді жинады.

Тәжікстан топонимикасын оқуында А.И.Смирнов, А.З. Розенфельд, А.Л.Хромов басты кейіпкерлері болып табылады. Әзірге Тәжікстанның өзіндік топонимикалық сөздігі жоқ, дегенмен, Памир географиялық атауларының жинағы басталды. А.Гафуров ономастика жөнінде ақпараттар жинады [3].

Қорытындылай келгенде, әлемдік тәжірбиелер мен қазіргі қоғамның талабына сай географиялық атаулардың топонимдерін және олардың келешектегі маңыздылығына сай жұмыстар атқарылуы керек. Атап айтқанда, осы мақсатта әр екі жыл сайын ономастикаға байланысты Дүниежүзілік конгресс өткізіліп отырады. Осындай үлкен маңызды жиындар мен әлемдік тәжірбиелердің арқасында өзімізге қажетті және даму сатысы жоғары тәжірбиелерді қолдана отырып, қазіргі географиялық және басқа да жер-су атаулары мен оларға қатысты барлық мәліметтерді жүйелі түрде бірыңғай жүйеге келтіре аламыз.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Мамбеталиев К.Т. Қазақстанның кейбір топонимдерін қалпына келтіру мәселелері //Хабаршы – 2004 №1
2. Транскрипция географических названий. Редакционно-издательский отдел ВТС – М., 1960 -111с.
3. Билялова А.Б. Топонимика – оқу әдістемелік кешкені /Көкшетау.

**ҚАРАҒАНДЫ-ТЕМІРТАУ АГЛОМИРАЦИЯСЫНЫҢ ДИНАМИКАСЫ,
ЭТНОДЕМОГРАФИЯЛЫҚ ЖӘНЕ МИГРАЦИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ****Еркін Мөлдір Перизатқызы**

Студент биология-география факультеті Е.А.Бөкетов атындағы ҚарУ
Ғылыми жетекші - Кадирбаева Дидар Артыкбаевна
Қарағанды, Қазақстан

***Аннотация:** мақалада әлеуметтік-саяси, экономикалық үрдістердің республика халқының құрамына, оның табиғи қозғалысы, көші-қон процестері көрсеткіштеріне өзгерістері қарастырылады.*

***Тірек сөздер:** демография, депопуляция, агломерация, табиғи қозғалыс.*

XX ғасырдың ортасына дейін саяси тілде "жаһандық проблемалар" ұғымы жоқ — әлемдік өркениеттің жалпы проблемалары ретінде (француз global — әмбебап, латын globus — доп). Жаһандық проблемалар-бұл әлеуметтік прогресс пен өркениеттің сақталуы шешілуіне байланысты адамзат проблемаларының жиынтығы; Дүниежүзілік термоядролық соғыстың алдын алу және барлық халықтардың дамуы үшін бейбіт жағдайларды қамтамасыз ету; дамыған және дамушы елдер арасындағы экономикалық деңгейдегі және жан басына шаққандағы табыстардағы өсіп келе жатқан алшақтықты олардың артта қалуын жою, сондай-ақ жер шарындағы аштықты, кедейлікті және сауатсыздықты жою; дамушы елдердегі халықтың қарқынды өсуін тоқтату және дамыған капиталистік елдердегі "депопуляция" қаупін жою; адамзаттың одан әрі экономикалық дамуын қажетті табиғи ресурстармен және т. б.

Демографиялық проблема-адамзаттың экономикалық әл-ауқаттың өсуінен асып түсетін жер халқының тұрақты өсуімен байланысты жаһандық проблемасы, нәтижесінде осы елдердегі халықтың өміріне қауіп төндіретін азық-түлік және басқа да проблемалардың шиеленісуі.

Демографиялық мәселелер саясаттың ғана емес, ғылымның да назарын аударды.

Қазақ халқы талай «тар жол – тайғақ кешулерге» душар болды. Бұл Қазан төңкерісіне дейінгі және одан кейінгі кезеңдердегі тарихи жағдайларға тікелей байланысты. Патша үкметінің Қазақстанға шаруалар мен әскери-қазақтарды қоныстандыру саясатының жеделдете жүзеге асырылуы, 1916 жылғы ұлт-азаттық қозғалысы мен Қазан төңкерісінен кейінгі «Кіші Қазан төңкерісінің» салдары, 1921-1922 жылдар, 1931-1933 жылдар аштықтары мен 1941-1945 жылдардағы Ұлы Отан соғысының зардаптары, өндірістің ірі «алыптары» тұрғызу мақсатында республикаға жан-жақтан мыңдаған жұмысшылар мен мамандардың әкелінуі, тың және тыңайған жерлерді игеру, «комсомолдық бауырластық жолдамалар» нәтижелері көңілді қынжылтатын демографиялық ахуалға еріксіз әкеліп тіреді.

XIX ғасыр мен XX ғасыр басында жүргізілген қоныс аудару саясаты кезінен Қазақстанның кейбір аймақтарында негізгі көпшілік болып орналасқан орыс-қазақ келімсектерінің бұдан кейінгі кезеңдердегі өсіп-өнуі мен республика аймақтарына орналасу ерекшеліктері де бүгінгі тәуелсіз мемлекетімізде болып жатқан ұлтаралық қарым-қатынастағы құбылыстардың астарын түсінуге өз септігін тигізеді.

XX ғасырда өткен демографиялық үрдістердің ауқымының кеңдігі мен күрделілігі Қазақстан халқының өсіп-өну тарихын зерттеудің ғылыми және қоғамдық сұранысқа ие, өзектілігі күшті екендігі еш күмән туғызбайды.

Әлеуметтік-саяси, экономикалық үрдістер республика халқының құрамында, оның табиғи қозғалысы, көші-қон процестері, әлеуметтік құрылымы және т.б. көрсеткіштерінің

өзгерістерінде демографиялық дағдарыс сипатында көрінді. Мысалы, 1937 жылы республика халқы 1926 жылғы санақпен салыстырғанда 1,3 есе, соның ішінде, қазақтар – 1,7 есе, украиндар – 1,6 есе, өзбектер – 1,9 есе, қырғыздар – 2,1 есе, басқа ұлт өкілдері – 1,6 есе кемісе, елге сырттан қоныс аудару саясатының пәрменді жүргізілуіне байланысты орыстар – 1,5 есе, немістер – 1,6 есе, татарлар – 1,1 есе көбейген. КСРО-дағы халық санының жоспарланған деңгейден 11 миллионға кемдігін көрсеткен 1937 жылғы санақ Кеңес өкіметінің 1917-1933 жылдары жүргізген саясатының демографиялық дағдарыстарға әкелгенінен хабардар етті.

Сондай демографиялық дағдарыс 1939-1959 жылдар аралығында да өтті. 1939-1959 жылдардың қазақ тарихындағы ерекшелігі сонда, егер моңғол шапқыншылығы кезінде қазақ халқының шығыны нәсілдік бейнесін өзгертуге дейін жеткізіліп, жонғар шапқыншылығы кезінде 2/3-сі жойылып, ал, 1931-1933 жылдардағы ашаршылық кезінде 2,2 млн адамынан – жартысынан айырылса, 1939-1959 жылдар аралығында кеңес өкіметінің сыналап жүргізген көші-қон саясатының нәтижесінде, қазақтардың өз жеріндегі үлесі 29,8%-ға дейін төмендеп, Қазақстан халқының үштен бірін де құра алмаған мүшкіл жағдайды бастан кешті.

Көші-қон үдерістері аймақ тұрғындарының этникалық құрылымын қалыптастыруда маңызды рөл атқарды. Аз уақыт ішінде Орталық Қазақстан аз қоныстанған және моноэтникалық өлкеден полиэтникалық өлкеге айналды. Қазіргі уақытта да Қарағанды аймағы көп ұлтты өлке, этникалық құрамы күрделі аймақ. Елдегі ең ірі өнеркәсіптік аймақ және қуатты индустриялық орталық. Облыста шамамен 1,4 млн. адам тұрады. Жұмыспен қамтылған халық-658 427 адам орташа еңбекақысы бар 172 884 теңге.

2021 жылғы қаңтар-маусымда АХАТ (азаматтық хал –жағдай актілерін тіркеу) органдарында тіркелген неке саны өткен жылғы тиісті кезеңмен салыстырғанда 5,2%-ға, ажырасулар саны 2,5%-ға артты. Мұнымен бірге тіркелген ажырасулардың некеге арақатынасы біршама өзгерді. Мәселен, егер 2012 жылғы қаңтар-маусымда 1000 некелескен жұпқа 476 ажырасудан келсе, ағымдағы жылдың қаңтар-маусымында 464 болды.

1 кесте

Халықтың табиғи қозғалысы

	Адам		Тұрғындардың 1000 адамына	
	2020 жылғы қаңтар-маусым	2021 жылғы қаңтар-маусым	2020 жылғы қаңтар-маусым	2021 жылғы қаңтар-маусым
Туылғандар	11 480	12 210	17,10	18,04
Өлгендер	7 902	7 920	11,77	11,70
оның ішінде: 1 жасқа дейінгі жастағы балалар	152	142	13,24	11,63
Табиғи өсім	3 578	4 290	5,33	6,34
Некелескендер	4 865	5 119	7,25	7,56
Ажырасқандар	2 318	2 375	3,45	3,51

Қарағанды – Теміртау агломерациясындағы тұрғын халықты еңбекпен қамту ұдайы халық санағы есебінен жүргізіледі. Теміртау қаласындағы тұрғындар саны Қала тұрғындарының саны – 2022 жылғы қаңтар айындағы мәлімет бойынша 177 930 адам. Есептілік деректер бойынша 2022 жылдың басына қалада тұратын халық санының 15,2%-ы қазақтар, 59,2%-ы орыстар, 5,6%-ы немістер, 5,2%-ы татарлар, 6,1%-ы украиндер, 2,1%-ы белорустар, 6,6%-ы басқа ұлт өкілдері. Қала халқының саны 2013 жылғы 1 қаңтарда 57035

адамды құрады. Есептілік деректер бойынша қалада тұратын халық санының 12,6%-ы қазақтар, 61,0%-ы орыстар, 4,3%-ы немістер, 5,5%-ы татарлар, 7,4%-ы украиндер, 2,7%-ы белорустар, 1,1%-ы кәрістер, 5,4%-ы басқа ұлт өкілдері.

Теміртау қаласының халық саны туралы деректер ресми халық санағынан және ашық ақпарат көздерінен жинақталған.

Теміртау халқының тығыздығы 601.11 адам/км² құрайды

Ерлер саны-83 207 адам

Әйелдер саны-94 723 адам

Қала халқы 1066,3 мың адамды, ауыл халқы – 294,5 мың адамды құрады.

XX ғасырға дейін Қарағанды облысының үлкен территориясында басқа бірде бір қала немесе халқы көп елдімекен болған жоқ. Тек XX ғасырдың 30 жылдары бірқатар елдімекендер салына бастады. Егерде 1926 жылы мұндағы қала халқының үлесі 2 % болса, 1939 жылы – 58 % дейін көтерілді. Өнеркәсіптің дамуына байланысты 1931 ж. Петропавл – Қарағанды темір жолы іске қосылды, 1934 жылы Балхаш мыс зауыты пайдалануға берілді, 1933-1938 жылдары Қарағанды – Балхаш, Қарағанды – Теміртау темір жолы желілері құрылысы аяқталынып осы аймақтарында Қарағанды, Балхаш, Жезқазған, Қоңырат, Қарсақбай, Байқоңыр, Мойынты, Өспен, қалалары мен қалалық елдімекендері бой көтерді. Одан кейінгі кезеңдерде Теміртау қаласы және Жезді поселкесі құрылды. 1939 – 1950 жылдарда Қарағанды облысының барлық халық саны 50,8%-ға ұлғайып, ал қала халқының үлесі 86,3 % құрады. Бұл уақыттарда республика халқының саны не бәрі 7 %, оның ішінде қала халқы 35,7 % ғана ұлғайған болатын. Жалпы 1939 – 1973 жылдар аралығында Қарағанды облысының барлық халқы 4 еседен астам көбейіп, қала халқы – 5,8 есе ұлғайды.(республикада осыған сәйкес жалпы халық саны 2,2 есе, қалалық 3,4 есе құрады). Аудан бойынша 1.01.1975 ж. барлық қала халқы 83,4% құрады, республика бойынша 52,8 % болды. Аймақтағы қала халқының өсуінің негізгі белгілері:

- Ірі өнеркәсіп орындары ашылды, жаңа темір жол желілерінің салуына байланысты Одақтың барлық аймақтарынан мигранттар келді;

- жаңа пайдалы қазбалар кен орындары ашылды және игеріле бастады;

- 1970 жылдарға дейінгі қала халқындағы табиғи өсімнің салыстырмалы түрде жоғары болуынан;

- өндіргіш күштердің күрт дамуына байланысты халық өсімінің жоғары өсімі жүргізілді. Әсіресе қалалықтардың үлес салмағы жоғарылады. Қарағанды облысы жерінің табиғат жағдайларының қолайсыздығына қарамастан (климат құрғақшылығы, күшті желдердің болуы, сумен қамтамасыз етілу аздығына қарамастан) соғысқа дейінгі кезеңдердің өзінде табиғи ресурстарды игеруге барлық мүмкіншілік жасалынды. Ол кезеңдерде Теміртау, Ақшатау, Қарағайлы өнеркәсіп жүйелері құрылған жоқ. Елімізде өнеркәсіптің тікелей дамуына байланысты осы уақыттарда қала тұрғындарының үлесі бірден өсті. Қарағанды облысы халқының жастық және жыныстық құрылымындағы ерекшеліктер. Аймаққа әлеуметтік-демографиялық талдау жасау және халықтың жастық, жыныстық құрылымы ерекшеліктерін білудің аса маңызы зор. Халықтың экономикалық активтілігі міне осыған байланысты. Халықтың экономикалық активтілігі елдің және оның жекелеген аудандарының дамуына үлкен әсерін тигізеді. Халықтың жас -жыныстық ерекшеліктері елдегі еңбек ресурстары құрамын анықтауға мүмкіндік береді. Халықтың жас-жыныстық құрылымының өзгеруіне елдегі басқа әлеуметтік – экономикалық факторлар әсерін тигізеді (халықтың ұдайы өсуі, соғыс, көшіп – қону, қалалардың функционалды құрылымы, өнеркәсіп желілері мен аудандары.) облыстағы халықтың жыныстық құрылымында 1939 жылдың 17 қаңтарында ерлердің үлесі 53,1 % және әйелдер – 46,9 % болды. Одан кейінгі кезеңдерде ерлердің үлес салмағы біртіндеп азая бастады, 1959ж. ол 48,98 % құрады және 1980 ж. – 48,56 % дейін төмендеді. Мұнда 1939-1959 жылдар

аралығында ерлер үлесінің төмендеуі соғыс жылдарының әсері болса, екіншісінде халықтың үлкен жастағы ерлердің аралығындағы өлім мөлшерінің басым болуымен айқындалады. Мұнда қала және ауыл халқының арасында көп айырмашылықтар бар.

Қарағанды – Теміртау агломерациясы ірі индустриалды аймақ, қала негізін құрушы функциялар алуан түрлі. Агломерация құрамына кіретін ірі қалалар мен елді мекендердің шаруашылық географиясына байланысты атқаратын функциялары әр түрлі.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Нүсіпова, Г. Н. Халықтар географиясы
2. Ярмухамедов М.Ш. Экономическая и социальная география Казахстана
3. Караганда. Карагандинская область: Энциклопедия. — Алма-Ата, 1986

ШИПАЛЫ СУМЕН ӘЙГІЛІ БОЛҒАН – ҚАСИЕТТІ МЕКЕН ШАЛҚАР КӨЛІ

Адиева Лаура Самиголлиевна

№41 мектеп-лицейдің география пәні мұғалімі
Орал, Қазақстан

Андатпа: Зерттеу жұмысының мақсаты: Туған жердің байлығын танып-біліп, оның ел игілігіне жұмсалуына ықпал жасап, жергілікті халықтың денсаулығын сақтауға, сонымен қатар одан түскен пайданы игілікті істерге жұмсай отырып, елдің экономикасын көтерудің бірден – бір жолы екендігін осы жұмысым арқылы дәлелдегім келеді

*Зерттелу міндеттері: Тарихи-этнографиялық орналасу аймағын анықтау;
Тарихи өлкетанушылардың, ақын-жазушылардың еңбектеріне сүйене отырып зерттеу;
Көз көрген, естіген, білген кісілерден мәліметтер жинау;*

Тәжірибелік құндылығы: Өлке тарихын терең бойлай зерттеп, жүрегінде иманы бар жастарды тәрбиелеу.

Зерттеу жұмысымның жаңалығы: Бұл жерді болашақта көркейтіп, жеке меншік орынға айналдырып, демалыс орнын ашса, емдік шипалы суын халық игілігіне пайдаланса. Болашақта туристік орталыққа айналдыру үшін жарнама жұмыстарын жандандырса

Шипалы сумен әйгілі болған – қасиетті мекен Шалқар көліне сипаттама

Орал өңіріндегі көнеден қалған тамаша ескерткіштің бірі, ол – Шалқар көлі. Шалқар көлі айрықша экологиялық, ғылыми, мәдени, рекреациялық және эстетикалық құндылығы бар көл. Көл Орал қаласынан оңтүстік-шығысқа қарай 75 шақырым жерде, Теректі ауданында орналасқан. Бұл Батыс Қазақстан облысындағы ең терең, ірі су айдыны. Бұл табиғат су айдыны өте көне болып саналады, оның қашан пайда болғаны күні бүгінге дейін талас тудырып келеді.

Есте жоқ ескі заманнан бері Шалқар көлі адам назарын өзіне тарқан, оның жағасын оғыздар, печенег тайпалары мекен етсе, кейіннен қыпшақ, түрік тайпалары – қазақ халқының ата-бабалары қоныс тепкен.

Көлдің қазіргі көрінісі дөңгелек-жұмыртқа тәрізді формада, солтүстіктен оңтүстікке қарай созылып жатыр. Солтүстіктен оңтүстікке дейінгі ұзындығы – 18 километрге жуық, батыстан шығысқа дейінгі ұзындығы – 14 км. Максималды тереңдігі 18 м, тереңдігі 10-нан 12 метр тереңдікті көл түбінің 30%, ал екі метрден кем тереңдікті 30% алып жатыр.

Көлде 1,4 млрд. куб.м.-ға жуық су жиналады, көлдің ең үлкен ауданы 24000 га. Желді күндері судың бетін ақ бұйра толқындар жауып, оның шуылы нағыз теңізді еске түсіреді.

Шипалы тұзды судың емдік қасиеті

Табиғатта түрлі ауруларға шипа болатын шипалы тұзды сулар болады. Бұл шипалы тұзды суларға шомылу арқылы емге пайдалану ерте ертеден –ақ белгілі болған. Шипалы тұзды судың қасиеті ондағы еріген заттардың мөлшеріне қарай анықталады және олар салқын, жылы, ыстық күйінде кездеседі. Шипалы тұзды сулар денедегі ісіктерге қарсы, жүйке жүйесін нығайту, қан қысымын кеңейту, өт пен ішті тазалау тамақтың қалқанша безінің, өкпе бауырдың қызметін жақсарту және т.б. көптеген ауруларды емдеу үшін қолданылады. Бүгінде Қазақстанда 100 ден астам шипалы су көзі анықталып, көпшілігі ел тгілігіне жаратылуда. Шипалы тұзды судың құрамында кездесетін химиялық элементтер: темір – 0,3 мг/дм³, қорғасын -0,03 мг/дм³, мыс – 1,0 мг/дм³, мырыш -1,0 мг/дм³, хром -0,5 мг/дм³,мышяк -0,3 мг/дм³, марганец -0,1 мг/дм³, ванадий – 0,1 мг/дм³,кобальт -0,1 мг/дм³, никел -0,1 мг/дм³ бар. Осы элементтерден тұратын судың буын ауруларына және түрлі жұқпалы тері ауруларын пайдасы бар. Балшығының да осы ауруларға шипа екендігі суға түсуге келген әрбір адамның дертіне дауа табу арқылы анықталып келеді.

Ал шипалы тұзды су көктемнің өзінде жып-жылы болып жатады. Маса шаққан немесе денеде жараның ізі болса, тұзды су бірден қуырып ала жөнеледі. Шілденің шілінгір ыстығында келгендер қара балшықты ванна етіп қабылдап жатады. Жаздың ең ыстық шілде-тамыз айларын бізде «тұз айы» деп те атайды. Бұл – тұзға, яғни тұзды сордың шипалы қара балшығына түсіп, емделетін уақыт.

Тұзды суы мен балшығы буын сырқатына ем болатыны сөзсіз. Денедегі жара, геникологиялық науқасы барларға да шипа болары сөзсіз. Бірақ, мұнда келуге қан қысымы жоғары немесе сырқаты асқынған науқастарға қауіпті боларын айтқым келеді. Судың құрамында күкірт сутегі бар болғандықтан, жүйкені тыныштандыруға себі тиеді.

Ең өкінішті жайт, шипалы тұзды суға келушілерге ешқандай жағдай жасалмаған. Мидай дала, аптап ыстық.Оған әдейі көлікпен бару керек және түсіп болғаннан кейін жуынатын су таппайсың, қалқа болар көлеңке жоқ. Бұл жерге келу үшін шатырдан бастап, барлық керек – жаракты өзіңіз алып келесіз. Тұзға шілденің бастапқы күндерінен бастап, тамыздың 15 не дейін су керек, ондада бір рет қана. Бұл кезде нағыз ыссылық орнайды.

Балшықта 10 – 15 минуттан артығырақ жатуға болмайды және түсу ауқыты таңертеңгі 10 - 12, түстен кейін 17 – 19 сағат аралығында болу керек. Келушілер қалын киімдерді ұмытпаған жөн. Көз қарықтырар тұздан сақтану үшін көзілдірік және басқа қалпақ кию керек. Тұзды суға түскеннен кейін күтім керек: кондиционер, кума жел, салқындап қалудан сақ болған жөн.

Су ыссы әрі мүмкін емес ащы (тұзды). Тері ауруларына ем болады және бойдағы салқынды шығарады екен.Айналасы шимен қоршалған. Шипалы тұзды суға шипа іздеп жан –жақтан адамдар келіп жатады. Бүгінде еміне дауа іздеген жандар әр жаз сайын республиканың түкпір-түкпірінен түрлі ауру- сырқатына барлығы да суға түсу арқылы дертіне шипа тауып жатыр. Осы ыссы суға келушілер саны бір күнде орташа есеппен Атырау обылысынан -150, Ақтөбе -80, Орал -30, Өзбекістан республикасынан -25, Облыспен аудан орталығынан 150, ауылдан 50 адам келеді.

Күніне бірнеше адам келіп, осы шипалы тұзды суға келіп түседі екен. Келушілерге қолайлы жағдай болмағандықтан, олар мұнда бір күннен артық бола алмайды.

Қорытынды

Табиғаттың сыйы сауықтыру орны үшін таптырмас мекен. Дертке дауа тапқан халықтың қалауын, өңіріміздегі бұл орындарға көпшіліктің қызығушылығына тоқтату мүмкін емес. Себебі «тұз айы» деп аталатын жздың ең ыстық шілде-тамыз айларында шипалы тұзды суға келушілердің саны күрт артады.

Шипалы тұзды суды мемлекет – жекеменшік әріптестік орталығына ұсынғанымен, туристік бағытқа айналдыруға инфроқұрылымдық желілерден алыс жатқандығы, әр маусымдық болғандықтан тәуекел ете алмай отырғандығы бос орынының ашылуына бірден – бір кедергі болып отыр.

Мен осы жұмысым арқылы талайдың дертіне дауа болып, науқасынан құлан таза айықтыратын ерекше қасиетке ие шипалы тұзды суды терең зерттеп, экологиялық ахуалы мүшкіл аймақтың тұрғындарының игілігіне сауықтыру орнына айналдыру пайдалануды мақсат еттім. Ақпарат көздерінен, жергілікті дәрігер мамандардың, байырғы ертеректегі мәліметтерге сүйене отырып, аудан аймағында орналасқан шипалы тұзды судың дүниежүзіндегі шипалы көлдермен қасиеті жөнінен кем түспейтін, тең дәрежеде екендігін жоғарыда көрсетілген дәлелдей отырып, халық назарына ұсынуға бел будым. Табиғаттың тамаша сыйын бүгінгі заманға бейімдеп қолдана алсақ, туризм нысандары аз осындай аймақта жақсы бір жоба жүзінде жүзеге асырсақ, бүгінгі ұрпақтың жер анаға деген парызын өтеген болар едік.

Өкінішке орай шипалы тұзды суға жан-жақтан келген қонақтардан қалған түрлі тұрмыстық қоқыстар уақыт озған сайын жинақтала түсуде. Бұл салауатты өмір салтын ұстанатын бүгінгі ұрпақ үшін біріншіден үлкен қателік десек, екіншіден экологиялық ахуалы төмен аймақтың экологиялық проблемасын одан әрі күшейтері сөзсіз.

Туған жердің байлығын танып-біліп, оның ел игілігіне жұмсалынуына ықпал жасап, жергілікті халықтың денсаулығын сақтауға, сонымен қатар, одан түскен пайданы игілікті істерге жұмсай отырып, елдің экономикасын бірден-бір жол екендігін осы жұмысым арқылы дәлелдегім келеді.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Батыс Қазақстан облысының географиясы. Ғалымов А.Ғ, Амельченко В.И. "Батыс Қазақстан облысының жалпы білім беретін мектептерінің оқушыларына арналған оқу құралы" 2001 жыл 172 бет
2. Батыс Қазақстан облысының өсімдік әлемі. Дарбаева Т, Циганкова Т, Отаубаева А. Жалпы білім беретін мектеп оқушыларына арналған оқу құралы. Орал-2003 жыл 96 бет.
3. Қазақстан өсімдіктер әлемінің асыл қазынасы. Иващенко А.А. Қызыл Кітап беттерінен- Алматы: 2007 жыл 128 бет.
4. Батыс Қазақстанның су өсімдіктері. Иванов В.В. Орал-1998-1999 жыл
5. Ақжайық қорықтары. Фомин В.П, Мазяркина Т.Н, Дебело П.В. Орал-2000 жыл
6. Батыс Қазақстан облысының өсімдіктері. Құлжанова Н.А, Құрманова С.Е, Садырбекова Н.Қ. Орал 2003 жыл. 23-35 беттер

УДК:626.810

ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ИНДИКАТОРЫ ДЛЯ ОЦЕНКИ СОСТОЯНИЯ ВОДНЫХ ОБЪЕКТОВ

Чембарисов Э. И.

Доктор географических наук, профессор
Научно-исследовательский институт ирригации и водных проблем

Баллиев А. И.

Докторант (PhD),
Научно-исследовательский институт ирригации и водных проблем
Ташкент, Узбекистан

***Аннотация:** под экологическим мониторингом обычно понимают информационную систему наблюдений, оценки и прогноза изменений в состоянии гидроэкосистем (реки, озера, водохранилища, каналы, коллектора и др.), также связанную с выделением антропогенной составляющей этих изменений. Основной целью гидроэкологического мониторинга является получение систематических целенаправленных данных гидрохимического и гидробиологического характера по состоянию различных гидроэкосистем, оценка и анализ этих данных, используемых для принятия различных решений по улучшению этого состояния.*

***Ключевые слова:** оценка качества воды, физико-химические свойства, OzDst 950-2011 "Вода питьевая".*

В связи с расширением использования водных ресурсов гидроэкологический мониторинг необходим при решении следующих задач:

- оценке качества воды различных источников для питьевых и хозяйственных бытовых целей;
- определении возможности использования речного стока или подземных вод, имеющегося качества для поливов различных сельскохозяйственных культур и развития различных отраслей промышленности;
- получении необходимых гидрохимических данных при строительстве и эксплуатации различных гидротехнических сооружений (водохранилища, каналы, коллектора);
- развитию рекреационного и рыбопромыслового хозяйства;
- разработке мероприятий по сохранению различных гидроэкосистем с приближением к фоновому химическому составу;
- использовании стока трансграничных рек, а также рек из которых намечается переброска стока в другие бассейна;
- проведение гидрохимического районирования и создания ГИС карт различного масштаба и назначения.

Общая характеристика экологических индикаторов. Качество природной воды характеризуется физико-химическими свойствами и бактериальными загрязнениями.

К физическим свойствам относятся: температура воды, мутность (или прозрачность), цветность, вкус и запах. Цветностью называют окраску, которую может иметь природная вода. Вкус и запах в воде природных источников может иметь различные оттенки и интенсивность так, по вкусу вода может быть горьковатой, соленной, кислой, сладковатой. Химический состав природной воды весьма разнообразен. Для очистки воды с точки зрения ее использования для водоснабжения имеют значение следующие химические свойства: сухой остаток (или минерализация воды), жесткость, окисляемость, активная реакция, содержание железа, марганца, соединений кремния,

хлоридов, сульфатов, фтора, йода и др. Сухой остаток выражается в мг\л и характеризует общее содержание в воде органических и неорганических веществ (кроме газов).

Жесткость воды обусловлена содержанием в ней растворенных солей кальция и магния (выражается в мг- экв \л) . Различают жесткость карбонатную и некарбонатную. Сумму карбонатной и некарбонатной жесткости называют общей жесткостью. Окисляемость указывает на содержание в воде растворенных органических и некоторых легко окисляющихся неорганических веществ и выражается в мг O₂\л. О количестве органического вещества косвенно можно судить и по биохимическому потреблению кислорода (БПК), т.е. потреблению растворенного в воде кислорода в пробах воды в течение определенного промежутка времени, наиболее употребительное - БПК₅ – пятисуточное.

Железо (мг\л) содержится в воде в виде двухвалентного (закисного) и трехвалентного (окисного) железа.

Хлориды и сульфаты (мг\л) встречаются почти во всех природных водах, чаще всего в виде кальциевых, магниевых и натриевых солей.

Азотистые соединения присутствуют в воде в виде нитратов, нитритов, аммиака и служат обычно индикатором загрязненности водоисточника сточными водами.

Йод и фтор (мг\л) чаще всего присутствуют в природных водах в чистой форме. Они имеют исключительно важное гигиеническое значение для здоровых людей. Так, например, недостаток йода в природной воде приводит к тяжелому заболеванию эндемии зоба. При низкой концентрации фтора (до 0,3 мг\л) в воде значительная часть населения поражена кариесом зубов.

Бактериальное и вирусное загрязнение воды характеризуется числом бактерий, содержащихся в 1 мл воды, коли-индексом или его обратной величиной коли-титром.

Опасными для здоровья людей являются бактерии, служащие возбудителями болезней, передаваемых через воду, к которым относятся инфекционный гепатит, брюшной тиф, дизентерия, холера, полиомиелит и др. Такие бактерии называют болезнетворными или патогенными.

На практике для оценки качества воды в санитарно-эпидемиологическом отношении определяют содержание в воде бактерий, называемых кишечной палочкой.

Растворенные газы (кислород, углекислота, сероводород, метан) содержатся в природных водах от долей до сотен мг\л. Присутствие в воде сероводорода придает ей неприятный запах и способствует коррозии металла.

В открытых водоемах содержатся такие разнообразные мелкие растительные и животные организмы, находящиеся во взвешенном состоянии (планктон) или прикрепленные ко дну водоема (бентос). Растительный планктон называют фитопланктоном, животный – зоопланктоном.

В современных условиях в реки и водоемы региона могут сбрасываться коллекторно-дренажные стоки с орошаемых полей и неочищенные стоки промышленных предприятий. С учетом этого при проведении гидроэкологического мониторинга необходимо определять следующие ингредиенты (они соединены в отдельные группы):

1. Минерализация и главные ионы (HCO₃⁻; Cl⁻; SO₄⁻²; Ca⁺²; Mg⁺²; Na^{+K});
2. Вещества органического происхождения (СПАВ, фенолы, нефтепродукты, гексахлоран (альфа- ГХЦГ), линдан (гамма ГХЦГ и др.) и биогенные элементы (NH₄⁺, NO₂⁻; NO₃⁻; фосфаты).
3. Микроэлементы (типичные катионы - Li⁺; Rb⁺; Cs⁺; и др.), ионы тяжелых металлов – Cu⁺²; Ag⁺; Au⁺; Pb⁺²; Fe⁺²; Ni⁺²; Co⁺² и др.; типичные анионы – Br⁻; J⁻; F⁻; B⁻; амфотерные комплексообразователи – Cr; Mo; V; Mn; радиоактивные элементы).

Значительную часть исследований гидроэкологов занимает оценка качества воды в гидроэкосистемах с точки зрения их питьевого или рекреационного назначения.

Имеются требования к составу и свойствам воды водотоков питьевого или рекреационного назначения, которые диктуются заботой об охране здоровья населения и лимитируются OzDst 950-2011 “Вода питьевая” и СанПиН 4630-88.

Ядовитые вещества по своему влиянию на организм человека и на жизнь водоема делятся на три категории (лимитирующие показатели вредности – ЛПВ):

- вещества, влияющие на общее санитарное состояние водоема (в частности на скорость протекания процессов самоочищения);

- вещества, изменяющие органолептические свойства воды (цвет, запах, вкус);

вещества, влияющие на организм человека и обитающих в водоеме животных (токсичные вещества) [1-6].

Предлагаемые критерии оценки гидроэкологической обстановки в бассейнах.

Как показал анализ имеющей литературы, в настоящее время отсутствуют общепринятые критерии по которым оценивают гидроэкологическое состояние в различных частях бассейна Аральского моря.

Нами предложены очень простые критерии оценки гидроэкологического состояния водных объектов:

а) количество ингредиентов, содержание которых в водоисточнике или гидроэкосистеме превышает их предельно допустимую концентрацию (с учетом класса опасности) и б) качество питьевой воды (табл.1).

Таблица 1

Оценка качества питьевой воды и гидроэкологического состояния водных объектов по классификации сотрудников лаборатории гидрохимии Института водных проблем АН РУз

Критерии оценки	Качество питьевой воды	Гидроэкологическая обстановка
Не должна превышать содержание элементов, ограничивающих их ПДК по новейшим официальным источникам /ГОСТ-2874-82/ Вода питьевая ”Сан ПиН4630-88/ Санитарные правила и нормы охраны поверхностных вод от загрязнения, последний перечень ПДК института САНИГМИ и др.	Хорошая	Близка к естественной
2-3 ингредиента, превышающие ПДК, относящихся к самым низким классам опасности отдельных элементов на здоровье человека (а именно к IY и III классам	Удовлетворительная	Слабо нарушена
5-6 ингредиентов, превышающих ПДК и относящихся к IY и III классам опасности или 1 – 2 ингредиента, превышающих ПДК и относящихся к I–II классам опасности	Плохая	Заметно нарушена
Значительное количество ингредиентов, превышающих их ПДК и относящихся к I-II классам опасности	Опасная	Сильно нарушена
Примечание: классы опасности выделены по СанПиН 4630-88: I класс – чрезвычайно опасные ингредиенты; II – класс- высоко опасные, III класс - опасные ингредиенты и IV класс - умеренно опасные ингредиенты		

Перспективы развития гидроэкологического мониторинга.

В перспективе согласно разрабатываемой стратегии рационального использования водных ресурсов бассейна Аральского моря оценке их качества будет уделяться все большее внимание, причем это относится не только к стоку рек, расположенных внутри одного государства, но и к стоку трансграничных рек (Сырдарья, Амударья, Чу и др.).

В связи с этим для развития гидроэкологического мониторинга необходимо выработать единые критерии и показатели качества воды, оценивающие различное гидроэкологическое состояние водных объектов для всего Центрально-азиатского региона; основой для выработки таких гидроэкологических критериев могут послужить показатели употребляемые при оценке качества воды для питьевого или рекреационного назначения, а также водоемов, используемых в рыбохозяйственных целях.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Алекин О.А. Основы гидрохимии – А: Гидрометеиздат,1970.
2. Справочник по гидрохимии. Под редакцией А.М.Никанорова – Л.: Гидрометеиздат,1989.
3. Владимиров А.М., Ляхин Ю.М.,Матвеев Л.Т., Орлов В.Г. Охрана окружающей среды – Л.:Гидрометеиздат, 1991.
4. Санитарные правила и нормы охраны поверхностных вод от загрязнения. – М.,: Минздрав СССР,1988.
5. Тальских Р.Н. Оценка состояния периферического сообщества по биоиндикации и биотестирования природных вод. – Л.: Гидрометеиздат. – 1989, вып.2.
6. Чембарисов Э.И., Рахимова М.Н. Особенности качества воды реки Сырдарья. Материалы VI международной научно-практической конференции «Современные проблемы агроэкологии». Украина. 2020 г., 8-9 с.

УДК 551.5

СОВРЕМЕННЫЕ ИЗМЕНЕНИЯ КЛИМАТА В АКТЮБИНСКОЙ ОБЛАСТИ

Әшім Іңкәр Бахытжанқызы

магистрант факультета географии и природопользования КазНУ им. аль-Фараби
Научный руководитель – Чередниченко В.С.
Алматы, Казахстан

***Аннотация:** Современные изменения климата одна из самых актуальных тем на сегодняшний день. Все эти изменения наблюдаются также и в Казахстане, причем изменения климата отражаются здесь наиболее четко. Если сравнивать глобальные изменения климата, то здесь наблюдается потепление, стоит отметить, что в Казахстане увеличение температуры происходят в два раза быстрее. Следовательно, мы рассмотрели изменения климата для Актюбинской области. В данной статье мы проанализировали климатические данные по температуре воздуха. Также проанализировали суровость зимнего периода и засушливость летнего периода по данным метеостанции Актюбе. Стоит отметить, что принятие срочных мер по борьбе с изменением климата и его последствиями относится к целям устойчивого развития, что имеет важное значение в условиях современных изменений.*

***Ключевые слова:** изменение климата, глобальное потепление, Актюбе, суровость зим, засушливость.*

Введение

Актуальность темы. В настоящее время проблема изменения климата становится с каждым днем актуальнее. Это отражается во всех сферах экономики, жизни и деятельности человека. Эти изменения наблюдаются и в Актюбинской области. Стоит отметить, что северо-западная часть нашей страны наиболее подвержены изменениям климата, так как находятся в переходной зоне.

Целью работы является оценка изменения климата в Актюбинском регионе, временного хода температуры и осадков, также оценка влияния этих изменений на суровость зим и засушливость летнего периода, а также их влияние на разные сферы экономики.

Изменение климата – это связанные с деятельностью человека долгосрочные изменения средних климатических величин, а также изменчивость климата, включая такие катаклизмы как засухи, сильные штормы и наводнения.

Если рассматривать территорию Казахстана, можно отметить увеличение среднегодовой температуры окружающего воздуха составляет 0,34 °C /10 лет. Самые значительные изменения при этом наблюдаются весенний сезон (0,63 °C/10 лет), наименьшие - в зимний сезон (0,16 °C/10 лет). Во все периоды, кроме зимнего, отмечена климатически значимое увеличение температуры окружающего воздуха [1].

Исходные данные

Для поставленных задач мы рассчитали некоторые характеристики, данные для которых мы взяли из метеорологических наблюдений РГП Казгидромет. Для более показательной характеристики изменения климата, мы использовали данные наблюдений с 1930 года по 2020 год на метеостанции Актюбе. Также использовались данные из Климсправочника. Данные по годовым распределениям температуры и осадков получены на сайте pogodaiklimat.kz.

Анализ пространственно-временного распределения температуры.

Для оценки изменения климата проанализировали временной ход среднемесячной и среднегодовой температуры на станции Актобе с 1930 по 2020 год. Временной ход температуры приведен на рисунке 1.

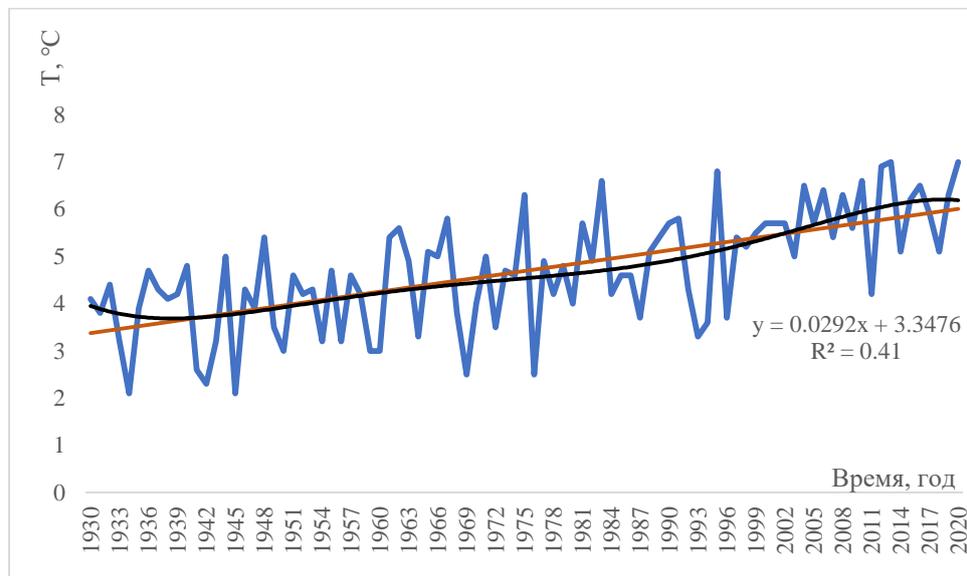

Рисунок 1. Временной ход среднегодовой температуры на станции Актобе, аппроксимированный полиномом шестой степени

Наиболее показательны изменения климата в поле температуры. На данном графике мы проанализировали график хода температуры на станции Актобе. По данному графику мы можем сказать, что с 1930 по 2020 года в ходе температуры наблюдается тенденция повышения температуры. Температура за данные период увеличилась на 2,6 °С, о чем свидетельствует линейный тренд. Если в 1930 году средняя годовая температура составляла 1 °С, в 1970 году – 4 °С, то в 2020 году – 7 °С. Наиболее низкая среднегодовая температура наблюдалась в 1930 году и составила 1 °С. Наиболее высокая среднегодовая температура наблюдалась в 2020 году и составила 7 °С.

Также в графике наблюдаются короткие периоды похолодания. Например, с 1936 по 1942, 1948 по 1951 годы наблюдалось понижение температуры на 2,4 °С. С 1955 по 1960 годы наблюдалось понижение температуры на 1,7 °С. С 1967 по 1970 понижение на 3,3 °С. 1991-1995 года наблюдалось понижение температуры на 2,2 °С.

Суровость зим по Мещерской

Для оценки биоклиматической благоприятности климатических условий проанализировали коэффициент суровости зим для января и февраля для станции Актобе. Использовали данные средних месячных температур за январь и февраль, а также среднюю климатическую температуру, среднее квадратическое отклонение, полученные из климатического справочника. Данные значения подставили в формулу Мещерской и рассчитали суровость зим для данного района. Полученные результаты можем проследить в графике 1 [3].

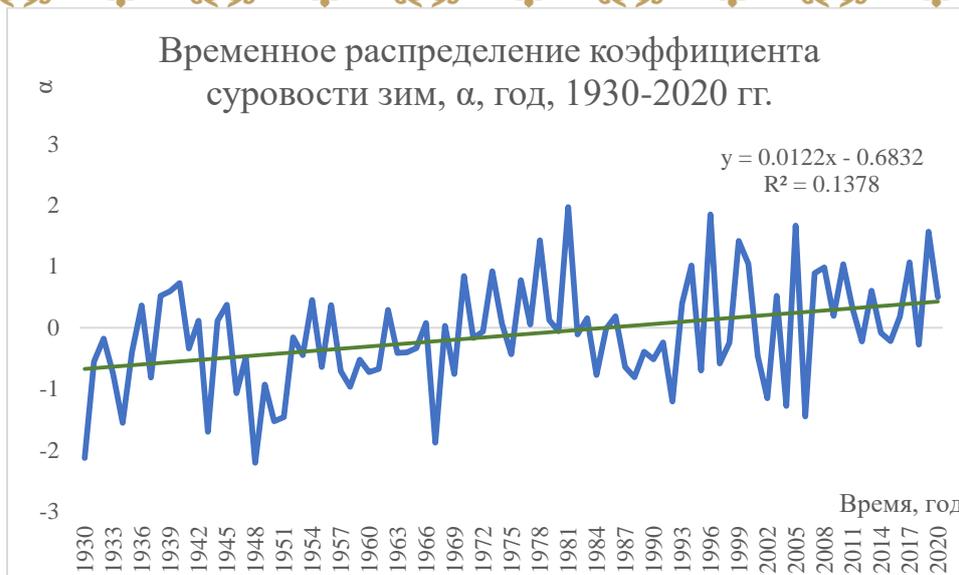

Рисунок 4.17 – Временной ход коэффициента суровости зим на станции Актобе

Можно сделать вывод, в Актюбинской области тенденция данного коэффициента идет на повышение. Если экстремально холодные зимы наблюдались преимущественно в начале ведения наблюдений с 1930 по 1970 года, то экстремально холодные зимы прослеживаются в последние годы с 1998 по 2020 год.

Потепление зимнего периода продолжается и в настоящее время, в последние годы это происходит наиболее выражено. Все это свидетельствует, что климат становится более теплым и чаще наблюдаются волны тепла.

Коэффициент засушливости по Педю

В данной работе для оценки засушливости мы рассчитали данный коэффициент для станции Актобе и провели анализ количества засушливых и увлажненных дней [4].

Рассмотрим количество засушливых и увлажненных дней на станции Актобе по графику 2.

График 2. Временной ход коэффициента засушливости на станции Актобе

По данному графику можно отметить, что коэффициент засушливости уменьшается в данном промежутке, о чем свидетельствует знак линейного уравнения. Следовательно, климат здесь становится более увлажненным. За данный промежуток времени наблюдалось 18 засушливых и 19 увлажненных годов. Причем засушливые годы преимущественно наблюдались в 20 веке, а увлажненные – начиная с 2000-ых годов.

Выводы

Анализ метеорологических параметров на территории Актыубинской области показал довольно-таки значимое потепление климата, что подтверждает как повышение среднегодовых температур, так и увеличение количества выпадающих осадков на станции Актобе.

По временным рядам температуры на МС Актобе наблюдается общее повышение температуры. За данный промежуток времени с 1930 по 2020 год (90 лет) средняя годовая температура повысилась. [5].

По климатическим данным можно сделать вывод, что абсолютные минимумы температур наблюдались преимущественно в 20 веке, а абсолютные максимумы преимущественно в последнее двадцатилетие, что также свидетельствует о потеплении климата в Актыубинской области.

По временным рядам осадков на станции Актобе за данный промежуток времени количество их увеличилось, что подтверждает изменения климата в данном регионе.

Коэффициент суровости зим, который характеризует биоклиматические показатели в последние годы имеет значение экстремально холодных для двух станции Актобе. Следовательно, можно сделать вывод, что это отрицательно влияет на тепловое ощущение человека и на сельское хозяйство данного региона, которое наиболее восприимчиво к изменениям климата. Это все отрицательно влияет на экономику и социальные условия Актыубинской области. Также можно сказать, что современные изменения климата усиливают суровость климата, увеличивается число экстремально холодных зим на фоне общего повышения температуры, что имеет негативный эффект.

По данным измерений охлаждения ветром, эквивалентное температуре можно сделать вывод, что люди в Актыубинской области часто подвергаются холодовому стрессу. Это может оказывать отрицательное влияние на здоровье человека.

По данным коэффициентам, приведенным выше, можно сказать, что современные изменения климата влияют на усиление суровости зим и засушливости летнего периода, что отрицательно сказывается на всех отраслях экономики.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Чередниченко А.В. Динамика климата Казахстана. Начало эпохи похолодания. - Алматы: ИП Волкова Е. В., 2015. – 237 с.
2. Груза Г.В., Ранькова Э.Я. Обнаружение изменений климата: состояние, изменчивость и экстремальность климата // Метеорология и гидрология. - 2004.- № 4.-С. 50 – 68.
3. Климат Казахстана / под ред. А. С. Утешева. -Л.: Гидрометеиздат, 1959.- 366 с.
4. Гирс А. А. Многолетние колебания атмосферной циркуляции и долгосрочные гидрометеорологические прогнозы. - Л., Гидрометеиздат, 1971.- 488 с.
5. Груза Г.В., Ранькова Э.Я. Структура и изменчивость наблюдаемого климата. Температура воздуха Северного полушария. - Л., Гидрометеиздат, 1980.- 72 с.
6. Мелешко В.П., Голицын Г.С., Говоркова В.А. и др. Возможные антропогенные изменения климата России в XXI веке: оценки по ансамблю климатических моделей. // Метеорология и гидрология. - 2004.- № 4.-С. 38 – 59.

УДК 911.3:61

ГЕОГРАФИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ МОНИТОРИНГА ЗАБОЛЕВАЕМОСТИ ГОРОДСКОГО НАСЕЛЕНИЯ ЦЕНТРАЛЬНОГО КАЗАХСТАНА

Баттакова Камила Аскарровна

докторант факультета естественных наук, кафедры «Физической и экономической географии» ЕНУ им. Л.Н. Гумилева,
Научный руководитель – д.п.н., профессор Саипов А.А.
Астана, Казахстан

***Аннотация:** В данной статье исследуются показатели общей заболеваемости населения Центрального Казахстана, а именно Карагандинской и Улытауской областей, за период с 2012 по 2021 годы. Было выявлено, что заболеваемость населения, проживающего среди городов, расположенных в Центральном Казахстане, указывают на неблагоприятные тенденции в состоянии здоровья таких промышленных центров, как г. Караганда, г. Абай, г. Шахтинск и г. Жезказган.*

***Ключевые слова:** Центральный Казахстан, заболеваемость населения, промышленные города, медицинская география.*

В настоящее время актуальность приобретают исследования в области медицинской географии, в задачу которых входит поиск взаимосвязей между географическими свойствами территории и здоровьем населения [1]. Общественное здоровье остается одним из важнейших индикаторов качества жизни и социально-экономического благосостояния общества. Построение современных оценок общественного здоровья осуществляется на основе разнообразных параметров, характеризующих показатели продолжительности жизни, заболеваемости, смертности и др. [2, 3]. При этом такой основополагающий показатель, как заболеваемость, являющийся основным предметом в эпидемиологии инфекционных и неинфекционных заболеваний, является предметом изучения состояния здоровья [4].

Различные исследования, основанные на объективных медико-демографических данных, свидетельствуют о неблагоприятном экологическом состоянии территории Центрального Казахстана, что обусловлено антропогенными факторами, которые нередко превышают экологические возможности окружающей среды, нарушают ее нормальное функционирование и оказывает негативное влияние на существование человека [4-7].

Целью настоящего исследования явилось изучение распространенности заболеваний среди населения Карагандинской и Улытауской областей Республики Казахстан.

Работа выполнена на основе материалов медицинской статистики Республики Казахстан по демографии и заболеваемости взрослого населения, Статистических сборников Министерства здравоохранения РК «Здоровье населения Республики Казахстан и деятельность организаций здравоохранения», Карагандинского филиала РГП «Республиканский центр электронного здравоохранения» при Министерстве здравоохранения РК, а также официальные данные Бюро национальной статистики.

Показатели заболеваемости изучались за период с 2012 по 2021 годы.

Полученные результаты свидетельствуют региональные различия показателя заболеваемости на 100 тысяч населения. Наибольшие показатели отмечены в городах Абай, Шахтинск, Караганда, Темиртау, Жезказган, где расположены промышленные горно-металлургические предприятия, такие как АО УД «АрселорМиттал», ТОО «Корпорация Казахмыс», угледобывающая шахта «Абайская» (рисунок 1).

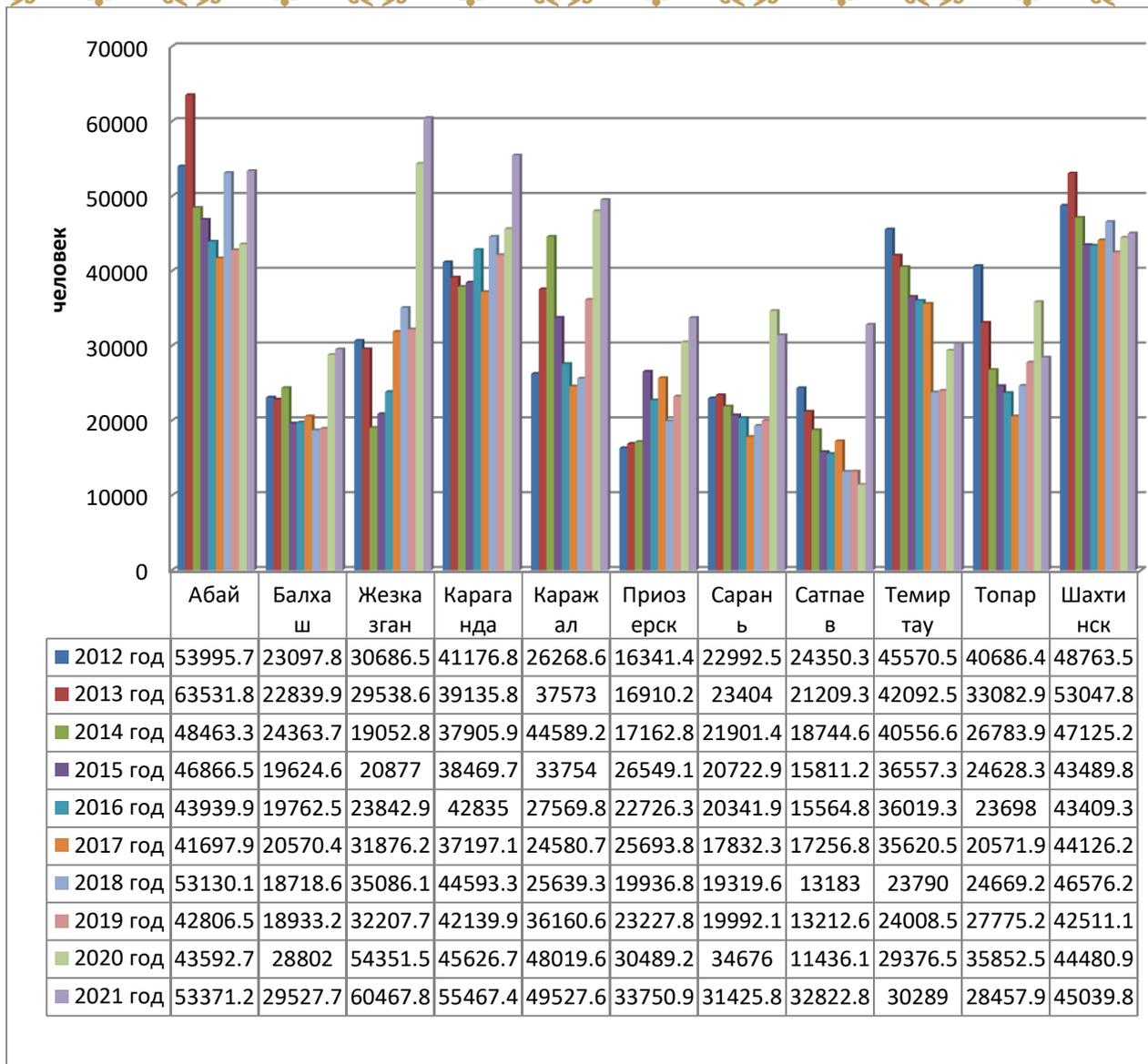

Рисунок 1. Показатели общей заболеваемости городского населения Центрального Казахстана

При изучении десятилетнего периода показателя заболеваемости населения, проживающего в Центральном Казахстане, в разрезе городов выявлено, что лидирует город Абай. За 2012 год общая заболеваемость в г. Абай на 100 тыс. населения 53995,7 человек; за 2013 год 63531,7; 2014 год – 48463,3; 2015 год – 46866,4; 2016 год – 43939,8; 2017 год – 41697,8; 2018 год – 53130,1; 2019 год – 42806,4; 2020 год – 43592,6; 2021 год – 53371,2.

Доминирует также город Шахтинск, за 2012 год общая заболеваемость в г. Шахтинск на 100 тыс. населения составила 48763,5; за 2013 год 53047,7; 2014 год – 47125,2; 2015 год – 43489,7; 2016 год – 43409,2; 2017 год – 44126,1; 2018 год – 46576,1; 2019 год – 42511,1; 2020 год – 44480,8; 2021 год – 45039,8.

Наибольшие показатели выявлены и в городе Караганда, за 2012 год общая заболеваемость в г. Караганда на 100 тыс. населения составила 41176,8; за 2013 год 39135,7; 2014 год – 37905,8; 2015 год – 38469,6; 2016 год – 42834,9; 2017 год – 37197,1; 2018 год – 44593,2; 2019 год – 42139,9; 2020 год – 45626,7; 2021 год – 55467,4.

Следует отметить, что за 2021 год первое ранговое место по показателю общей заболеваемости занимает г. Жезказган (60467,8 на 100 тыс. населения); второе ранговое место – г. Караганда (55467,4 на 100 тыс. населения); третье – г. Абай (53371,1 на 100 тыс. населения).

Наименьшие показатели за 2021 год отмечены в г. Топар (28457,9 на 100 тыс. населения); г. Балхаш (29527,7 на 100 тыс. населения); г. Темиртау (30289,03 на 100 тыс. населения) по показателю общей заболеваемости.

Заключение.

Одним из первостепенных индикаторов экологического неблагополучия территории является здоровье человека. Выявленные особенности заболеваемости населения, проживающего среди городов, расположенных в Центральном Казахстане, указывают на неблагоприятные тенденции в состоянии здоровья таких промышленных центров, как г. Караганда, г. Абай, г. Шахтинск и г. Жезказган. Полученные результаты данного исследования станут основой понимания причин возникновения заболеваний и факторов окружающей среды, влияющих на их рост.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Малхазова С.М. Медико-географический анализ территорий: картографирование, оценка, прогноз // Издательство: Научный мир, ISBN:5-89176-126-2, 2001; 235с.
2. Погорелов А.Р. Субъективная оценка здоровья и качества жизни населения Камчатского края: результаты регионального медико-социологического исследования//Электронный научный журнал «Социальные аспекты здоровья населения» DOI: 10.21045/2071-5021-2022-68-2-4.
3. Малышева М.М., Русанова Н.Е., Варызгина А.А. Здоровье населения и определяющие его факторы. *Народонаселение* 2016; (2): 121-131.
4. Савилов Е.Д., Колесников С.И., Анганова Е.В., Астафьев В.А. Интегральная оценка заболеваемости по основным статистическим критериям // Гигиена и санитария, 2018; 97(3), С.274-278.
5. З.И. Намазбаева, Р.С. Бержанова, Р.Р. Улжибаева, А.Ж. Искендинова, А.Ж. Кызкенова, А.М. Махметова. Микроэлементный профиль взрослого населения Приаралья // ISSN 1026-9428. Медицина труда и промышленная экология.- 7.- 2015.- С.11-14.
6. Куролап С. А. Оценка риска для здоровья населения при техногенном загрязнении городской среды /С. А. Куролап, Н. П. Мамчик, О. В. Клепиков. – Воронеж: Воронежский государственный университет, 2006. – 220 с.
7. Филатов Б. Н. Гигиеническая оценка загрязнения территорий химически опасного производства /Б. Н. Филатов, Н. И. Латышевская, А. В. Васильков //Гигиена и санитария – 2010. – №4. – С. 34-38.

УДК 379.85

**АЛМАТЫ ОБЛЫСЫНДАҒЫ "ІЛЕ-БАЛҚАШ" МЕМЛЕКЕТТІК ТАБИҒИ
РЕЗЕРВАТЫ АУМАҒЫНДА ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТУРИЗМДІ ДАМУДЫҢ
МҮМКІНДІКТЕРІ****Әділбек Мөлдір Ғалымжанқызы**

әл-Фараби атындағы ҚҰУ география және табиғатты пайдалану факультет магистранты,
Ғылыми жетекші-Алиева Ж.Н
Алматы, Қазақстан

Аннотация: 2018 жылы құрылған "Іле-Балқаш" мемлекеттік табиғи резерваты Қазақстан Республикасының ірі табиғи резерваттарының бірі болып саналады. Бұл Орталық Азиядағы Іле өзенінің бойында жалғыз сақталған маңызды табиғи кешен. Мақалада елде жаңадан құрылған резерваттың бірегейлігі мен экологиялық туризмді дамыту мүмкіндіктері қарастырылады. Сонымен қатар, резерваттың табиғи жағдайлары, олардың қазіргі жағдайы талданады. Табиғи резерваттың флорасы мен фаунасын, сондай-ақ жануарлардың Қызыл кітаптағы түрлерінің мекендейтін жерлерін сақтау бойынша ұсыныстар берілді. Ғылыми-танымдық және рекреациялық құрамдас бөліктерді қамтитын Балқаш өңірінің экологиялық туризмін дамытудың негізгі факторлары айқындалды. "Іле-Балқаш" мемлекеттік табиғи резерваты аумағындағы туристік қызметтің қазіргі жағдайы талданған.

Түйін сөздер: мемлекеттік табиғи резерват, флора, фауна, экологиялық туризм, табиғи жағдай.

Экологиялық жүйелердің, бірегей табиғи кешендердің, ұлттық парк пен резерваттардың, Қазақстан Республикасының мәдени және табиғи мұрасының биологиялық әртүрлілігін сақтау және экологиялық туризмді дамыту қазіргі кезеңдегі мемлекеттің маңызды міндеттерінің бірі. Көшпелі халықтың бірегей табиғи ресурстары мен өзіндік мәдениеті бар Қазақстан халықаралық және өңірлік нарықта экологиялық туризмді дамыту үшін іске асырылмаған орасан зор әлеуетке ие. Рекреациялық ресурстар мен тарихи-мәдени мұраның туристік әлеуеті Республикаға экологиялық туризм нарығына үйлесімді интеграциялануға және елдегі экологиялық туризмнің қарқынды дамуына қол жеткізуге мүмкіндік береді. Бұл халықтың жұмыспен қамтылуы мен табысының тұрақты өсуін, туризммен сабақтас салалардың дамуын ынталандыруды және ұлттық экономикаға инвестициялар ағынын ұлғайтуды қамтамасыз етеді. Биологиялық әртүрлілікті және табиғи экологиялық жүйелерді сақтау және қалпына келтіру мақсатында Қазақстан Республикасы Үкіметінің Қаулысымен "Қазақстан Республикасының ерекше қорғалатын табиғи аумақтарын дамыту мен орналастырудың 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасы" мақұлданды, оның ішінде табиғи ортада реттелетін экологиялық туризм мен демалыс үшін жағдай жасауға, ерекше қорғалатын табиғи аумақтардың түрін ескере отырып, экологиялық туризм мен рекреацияны одан әрі дамытуға бағытталған жобалар жасалуда. Солардың бірі 2021-2025 жылдар аралығындағы 'Жасыл Қазақстан' ұлттық жобасын айтуымызға болады.

Іле өзені - Жетісудың бір бөлігі, ол арқылы ертеде Ұлы Жібек жолының негізгі жолы өткен. Бұл жерде ежелгі қалалар болды, сауда, жартылай көшпелі мал шаруашылығы және егіншілік дамыды. Бүгінгі таңда Іле өзенінің атырауы Орталық Азиядағы жалғыз сақталып қалған өзен атырауы болып табылады, ал Сырдария, Әмудария және Шу атырауларының қалған бөлігі жаһандық климаттық өзгерістер аясында іс жүзінде тозған.

Бұл аумақта 2018 жылы Іле өзенінің бойында 415000 гектар аумақты алып жатқан Іле-Балқаш резерваты құрылған. Қорық жануарлар мен өсімдіктердің эндемикалық түрлерімен, сондай-ақ жайылма, сексеуіл ормандарынан сулы-батпақты жерлерге дейінгі алуан түрлі табиғи экожүйелерімен ерекшеленеді.

Солтүстікте ол Балқаш көлімен шектеседі – жер шарындағы тұщы және тұзды бөліктерден тұратын жалғыз көл; оңтүстігінде – аққұйрық, қарақұйрық, аққұба, тоғай, сұр жапырақты тұранға, Қазақстан бұтасы, Іле бөріқарақат және т.б. сияқты сирек кездесетін түрлердің мекені болып табылатын шөл және шөлейт аймақтары бар.

Резерваттың биоәртүрлілігінде барлығы 40-қа жуық сирек кездесетін, эндемикалық жануарлар түрі мен 429 өсімдік түрі бар, олардың көпшілігі Қазақстанның Қызыл кітабына және Халықаралық табиғатты қорғау одағының (IUCN) Қызыл тізіміне енгізілген. Бұл аумақтар бір кездері 20 ғасырдың ортасында толығымен жойылған Тұран жолбарысының мекені болған. Бүгінде жолбарыс популяциясын өзінің тарихи мекендеу орындарында қайта жаңғыртуы жоспарлануда.

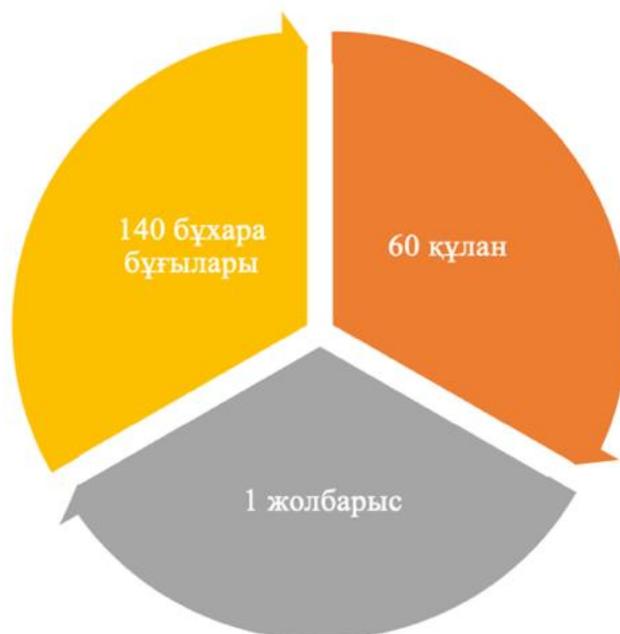
Аймақтың экожүйелерінің шамадан тыс деградациясына байланысты, ерекше қорғалатын табиғи аумақ құру мәселесі ұзақ уақыт талқыланып келді. Экожүйелерді сақтау және қалпына келтіру қажеттілігі 2009 жылы БҰҰ Даму бағдарламасының Қазақстан Үкіметімен бірлесіп, Іле-Балқаш мемлекеттік табиғи резерватын құрудың жаратылыстану-ғылыми негіздемесін әзірлеуге кірісуіне әкелді. Бұл бастаманы Қазақстанның шөлді экожүйелеріндегі сулы-батпақты жерлерді сақтау және қорғалатын табиғи аумақтардың тұрақты базасын ұлғайту бойынша БҰҰДБ-ның Қазақстандағы екі жобасының бөлігі ретінде Жаһандық экологиялық қор (ЖЭҚ) қолдады.

Өңірдегі тұрақты инфрақұрылымды дамыту экотуризм мен жергілікті қауымдастықты дамытудың негізгі тұтқаларының бірі екені сөзсіз. Жақын арада Қараой кентінде екі қонақ үйді, сонымен қатар қорықтағы өзінің келушілер орталығын ашу жоспарлануда.

Сондай-ақ БҰҰДБ мен Қазақстан Үкіметінің 2022 жылдың басында басталған Іле-Балқаш өңірінің экожүйесін қалпына келтіру жобасы аясында экотуризмді дамыту жұмыстары жүргізілетін болады. Жоба аясында жергілікті тұрғындардың экотуризм саласында қызмет көрсету әлеуетін арттыру, сонымен қатар экотуристік маршруттар мен соқпақтарды дамытуда резерваттардың жұмысын қолдау жоспарлануда.

Жергілікті халықты экологиялық ағарту жұмыстары қорық құру үдерісімен қатар жүргізілді және жалғаса береді. Жоба аясында Іле-Балқаш өңіріне қосымша экологиялық білім беру бағдарламасын енгізу жоспарлануда, оның аясында мектеп оқушылары аймақтың биоәртүрлілігін, оның маңыздылығын және табиғатты сақтау қажеттілігін зерттейді.

Атап айтқанда, Қазақстандағы жолбарыстарды қайта жерсіндіру жобасы аясында экологиялық білім беру басты рөл атқарады. Бұл жобаны Қазақстан Республикасы Экология, геология және табиғи ресурстар министрлігі Дүниежүзілік жабайы табиғат қоры (WWF) және БҰҰДБ қатысуымен жүзеге асыруда. Бүгінгі таңда жыртқыш аңның тұрақты азық-түлік базасын құру бойынша жүйелі жұмыстар жүргізілуде, оның негізгі бөлігін жабайы шошқалар, құландар, бұқар бұғылары, қарақұйрықтар құрайды. 2018 жылдан бері резерватқа экологиялық туризмді дамыту мақсатында туристерді қызықтыратын жаңа жануарлар түрін әкелді. Атап айтқанда, 140-қа жуық бұхара бұғылары, 60 құлан, 1 жолбарыс әкелінді. 2022 жылдың соңына дейін БҰҰДБ олардың санын көбейтуді жоспарлап отыр (сурет).

Сурет. Резерваттағы ерекше жануарлар қоры

Бүгінгі таңда «Іле-Балқаш» резерватын игеру Орталық Азия аймағының табиғатты қорғау қызметі үшін үлкен маңызға ие. Тұран жолбарысы мен тоғай маралының қайта жандануы, сирек кездесетін құстардың мекендейтін және ұя салатын жері ретінде сулы-батпақты жерлерді сақтау, экотуризмді дамыту, табиғи экожүйенің маңызды бөлігі болып табылатын тоғай ормандарын қалпына келтіру Қазақстан үшін маңызды міндеттер екені сөзсіз және дүние жүзіндегі адамдар мен жабайы табиғат үшін миллиондаған гектар ормандарды қорғауға және қалпына келтіруге бағытталған Біріккен Ұлттар Ұйымының Экожүйені қалпына келтіру онжылдығы (2021-2030) шеңберіне сәйкес келеді.

Жалпы алғанда, аумақтың ландшафттық және биологиялық әртүрлілігі танымдық және экологиялық туризмді дамытуға үлкен қызығушылық тудырады. Әсіресе әртүрлі археологиялық және тарихи нысандармен, мәдени ескерткіштермен үйлескенде демалыс индустриясын дамыту үшін айтарлықтай әлеует қалыптасады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. ПРОГУЛКА ПО РЕЗЕРВАТУ «ИЛЕ-БАЛХАШ»: ДЛЯ ОБЩЕГО БУДУЩЕГО ЛЮДЕЙ И ПРИРОДЫ <https://undpkaz.exposure.co/post-460060> [Электрондық ресурс]. Тексерілді: 15.10.2022 ж.

2. «Қазақстан Республикасының ерекше қорғалатын табиғи аумақтарын дамыту мен орналастырудың 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасы туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2000 жылғы 10 қарашадағы № 1962 қаулысы // Ақпараттық-құқықтық бюллетень / Ақпараттық-сараптамалық Қазақстан Республикасының Геология, экология және табиғи ресурстар орталығы. 2001. - № 1 (81) - С. 22-28.

3. <https://ile-balkhash.kz/deyatelnost/nauchnaya-deyatelnost> [Электрондық ресурс]. Тексерілді: 15.10.2022 ж.

5. <https://ile-balkhash.kz/deyatelnost/nauchnaya-deyatelnost> [Электрондық ресурс]. Тексерілді: 15.10.2022 ж.

УДК 338.48

МЕТОДОЛОГИЯ РАЗРАБОТКИ СТРАТЕГИИ МАРКЕТИНГА ТУРИЗМА МАЛЫХ ГОРОДОВ

Ныгмет Жанар Талгаткызы

Магистрант факультета географии и природопользования КазНУ им. Аль-Фараби
Научный руководитель –Абишева Зарема Маратовна
Алматы, Казахстан

***Аннотация:** В статье проведено исследование важности и необходимости разработки стратегии туризма малых городов Казахстана. Описан поэтапный процесс разработки стратегии маркетинга туризма малых городов. Обоснованы эффективные инструменты маркетинга туризма малых городов, которые могут быть использованы для оптимальной реализации стратегии.*

***Ключевые слова:** маркетинг туризма, малые города, стратегия, развитие, методология, план, процесс разработки*

На современном этапе урбанизационные процессы, которые значительно активизировались в последнее время, ограниченность ресурсов, а также интеграция в национальную и, во многих случаях, мировой экономики, привели к возникновению между городами, регионами, другими населенными пунктами конкурентной борьбы. При таких условиях последние превращаются из места жительства и осуществления различных видов деятельности в самостоятельные субъекты, которые могут проводить мероприятия по повышению их конкурентоспособности, привлекательности для инвесторов, туристов, нового населения и тому подобное.

При этом задачами местных властей становятся создание и поддержание уникальности своей территории для туристов, формирование благоприятных условий для ведения туристского бизнеса, трудоустройства и проживания, а также представление этих преимуществ целевым группам. Это требует поиска новых подходов к управлению административно-территориальной единицей, которые бы позволили реализовать поставленные цели и обеспечить активное представление возможностей территории. Именно это и предопределяет появление нового инструментария-маркетинга территории, который дает возможность наиболее полно использовать имеющийся ресурсный потенциал [1].

Малые города Казахстана имеют значительный и разнообразный туристско-рекреационный потенциал, обусловленный выгодным геополитическим положением и природно-климатическими условиями, который может быть востребован как на внутреннем, так и на международных туристских рынках [2]. Впрочем, кризисные явления последнего времени, связанные с пандемией коронавирусной инфекции, которые повлекли негативные социально-экономические процессы во всем мире, составляют существенные вызовы развития и реализации регионального потенциала туристского бизнеса в Казахстане. Следовательно, необходимо формирование действенных региональных механизмов стимулирования развития всех составляющих туристской сферы, что должно стать предпосылкой реализации потенциала туристской индустрии малых городов. Именно региональный подход к исследованию и развитию туризма позволяет детально анализировать социокультурные и социально-экономические аспекты развития туристского бизнеса, способствовать эффективному использованию туристско-рекреационного потенциала регионов, формированию постиндустриального этапа развития экономической системы страны и регионов.

Успешное развитие туризма малых городов предполагает разработку стратегии маркетинга туризма малых городов, которая носит достаточно сложный характер. Взяв за основу методологию Токаревой О.Б., мы выделили следующие этапы разработки стратегии маркетинга туризма малых городов (рисунок 4) [3].

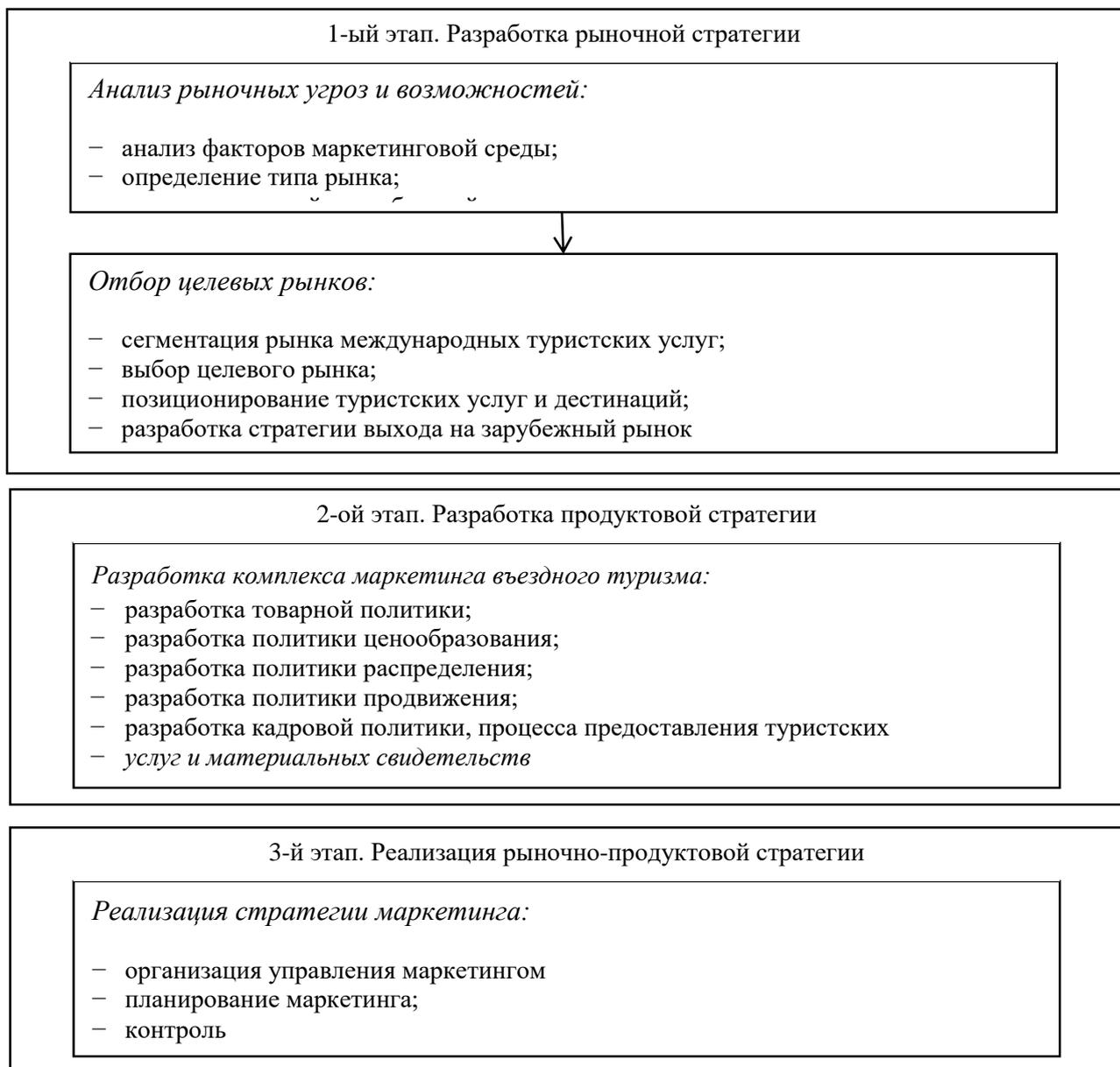

Рисунок 4 – Процесс разработки стратегии маркетинга туризма малых городов

1-й этап «разработка рыночной стратегии». Исследование факторов национальной и зарубежной маркетинговой среды позволяет определить возможности и угрозы для страны и ее дестинаций на мировом туристском рынке и определить мотивацию потребителей. Полученные возможности обуславливают обоснование рыночно-продуктовой стратегии как логической схемы маркетинговых мероприятий с помощью которой выполняются задачи маркетинга.

Учитывая то, что основой маркетинговой деятельности является знание конкретных групп потребителей, проводят сегментацию рынка по приоритетным критериям сегментирования, выбор целевого рынка, позиционирование туристских услуг и дестинаций страны, разработку стратегии выхода на зарубежные рынки.

2-й этап «Разработка продуктовой стратегии». Субъекты рынка на макро-, мезоуровнях принимают решения по разработке товарной, ценовой, сбытовой и коммуникационной стратегий. Конкретизация продуктовой стратегии требует принятия решений по разработке комплекса маркетинга. В соответствии с составляющими комплекса маркетинга выделяют такие виды субмикса как товарный, ценовой, распределительный и коммуникативный, формирующие соответствующую маркетинговую политику. При использовании инструментов маркетинга необходимо определить их приоритетность, возможности сочетания, гармонизации и синхронизации, разработка эффективной рыночно-продуктовой стратегии и элементов комплекса маркетинга способствует минимизации сферы расхождений экономических интересов субъектов рынка и их реализации.

3-й этап «Реализация рыночно-продуктовой стратегии». Органы государственной власти внедряют меры маркетинга в свою деятельность. Планирование маркетинговых мероприятий предусматривает разработку конкретного плана действий по использованию инструментов маркетинга на целевом рынке в соответствии со стратегическими целями. Организация маркетинговой деятельности направлена на распределение маркетинговых функций между субъектами рынка и согласование их действий. Контроль за выполнением мероприятий маркетинга позволяет вносить изменения в тактические планы [3].

Рассмотренные этапы процесса маркетинга туризма малых городов являются обобщенными и могут быть конкретизированы в зависимости от задач, которые стоят перед субъектами рынка. Учитывая вышесказанное, можно утверждать, что концепция маркетинга туризма малых городов находит применение на макро-и мезоуровнях, каждый из которых имеет конкретные задачи; они объединены единым процессом функционирования и при взаимодействии выполняют определенные меры маркетинга, необходимые для реализации экономических интересов.

Важно также выбрать оптимальные и наиболее эффективные инструменты маркетинга туризма малых городов, в числе которых выделяют:

- приглашение журналистов для освещения стиля жизни территории, сотрудничество с теле- и радиоканалами для трансляции сюжетов про конкретную территорию;
- организация и успешное проведение широкомасштабных саммитов, форумов, конференций или симпозиумов;
- участие страны в международных выставках;
- продвижение важных инициатив, которые могут иметь широкую огласку и получить поддержку со стороны государственной и мирового сообщества, особенно в борьбе с негативными социальными явлениями (коррупцией, терроризмом, торговлей людьми и др.) или защите окружающей среды и культурного наследия (важно, чтобы такие инициативы не имели характера одномоментных акций, они требуют систематического и системного обработки);
- внушение в сознание людей гордости за то, что они проживают именно на конкретной территории, популяризация среди населения выдающихся событий и исторических персонажей;
- проведение фестивалей культуры и искусств, резонансных выставок;

– целенаправленная, адресная и разнообразная деятельность разветвленной сети информационно-культурных центров;

– организация широкомасштабных детских, молодежных и спортивных акций, научных фестивалей, книжных ярмарок и т. п.;

– продвижение – комплекс мер и средств, с помощью которых общество имеет возможность направлять информацию о себе, своей деятельности и потребности на различные уровни восприятия и потребительская этой информации. Другими словами, благодаря продвижению любую территориальную единицу может услышать каждый, начиная от самих жителей и заканчивая иностранными инвесторами и туристами [4].

Интересным является взгляд на рекламу со стороны органа местного самоуправления: хочешь быть успешным в этом направлении – рассуждай как бизнесмен; представь, что твоя территория – это продукт, который нужно успешно продавать, например, туристические услуги конкретной территории.

Таким образом, использование концепции маркетинга туризма малых городов позволит создать положительный туристский имидж страны; обеспечить развитие туристской специализации страны благодаря взаимодействию органов государственной власти и предприятий туристской отрасли на основе природных и искусственно созданных аттракций; сформировать условия для эффективного использования концепции маркетинга туризма малых городов, что возможно лишь при наличии скоординированного взаимодействия субъектов рынка.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Малоземов О. Ю., Абражевич А. Е., Шарко Ю. В. Возможности развития туризма в малых городах // Теория и практика современной науки. – 2020. – № 1(55). – С. 434-438.
2. Бурлаков Л. Особенности управления малыми городами в Республике Казахстан // Государственное управление и государственная служба. – 2017. – № 3(62). – С. 17-22.
3. Токарева О.Б. Роль туристского маркетинга в стратегическом управлении малым городом [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/rol-turistskogo-marketinga-v-strategicheskom-upravlenii-malym-gorodom>
4. Шоқан Р. Туризм саласын дамытуда сандық маркетинг тетіктерін қолданудың қажеттілігі // Global Science and Innovations: Central Asia. – 2021. – № 7(12). – С. 48-52.

**ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҚАЗІРГІ МӘДЕНИЕТІНДЕГІ ЭТНИКАЛЫҚ ТУРИЗМНІҢ
ЕРЕКШЕЛІГІ**

Бейсембинова Ардак Сериковна,

аль-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің рекреациялық география және туризм кафедрасының доценті

Исмағұл Меруерт Исмағұлқызы

аль-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің рекреациялық география және туризм кафедрасының магистранты
Алматы, Қазақстан

***Аннотация:** Бұл мақалада этномәдени дәстүрлерді сақтау қазіргі қоғамның тиімді дамуының шарты ретінде танылып, оның туризмге әсері қарастырылады. Қазақ халқының мәдениеті өте қызықты, ерекше және бай. Осы мақаладан осы әдемі және дамыған елдің ұлттық ерекшеліктерін білу маңызды. Қазақстан Республикасының мәдениеті көптеген ғалымдар мен саяхатшылардың назарын аударады. Бүгінгі таңда Қазақстан - ең бай тарихи және мәдени тарихы бар ел. Сондықтан этникалық туризм - барған сайын танымал болып келе жатқан және экзотикалық демалыс түрлерінің бірі ретінде елімізде осы туризм түрін дамытудың ықтимал артықшылықтар мен шығындары қарастырылды.*

***Тірек сөздер:** этникалық туризм, Қазақстанның этникалық туризмі, этномәдени ресурстар.*

Кіріспе

Мәдени дәстүрлерді сақтау қазіргі қоғамның маңызды міндеттерінің бірі болып табылады, өйткені жаһандану және заманауи технологиялардың дамуы жағдайында бірқатар факторлардың әсерінен адамдардың ұйымдаспау үрдісі, яғни қоғамның біртұтас құрылым ретінде ыдырауы орын алады. Мысалы, ақпараттық технологиялардың кең дамуы адамдардың рухани құндылықтарының дамуына ықпал етпейтін жеке адами қарым-қатынас қажеттілігін жоққа шығарады. Осылайша, этномәдени дәстүрлерді сақтау қазіргі қоғамның тиімді дамуының шарты болып табылады. Мұндай ұстанымды көптеген мұғалімдер, ғалымдар, психологтар ұстанады. Адамсыз болмыс мағынасын жоғалтады, өйткені ол Ғаламның орталығында өнер көрсетеді. Руханият деген ұғымды басқа бірде-бір тіршілік иесі жасаған жоқ, оның дәстүрлері жоқ.

Қазіргі жаһандық әлемдегі этникалық туризм-барған сайын танымал болып келе жатқан және экзотикалық демалыс түрлерінің бірі болып саналатын туризмнің бір түрі. Сонымен қатар, этникалық туризм жеке тұлғаны дамытудың формасына/тәсіліне айналады.

Туризмнің бұл түрі адам танымының шекарасын кеңейтеді, адамның этномәдени өзін-өзі сәйкестендіруіне, өзінің, соның ішінде жасырын қажеттіліктерін ашуға ықпал етеді, адам қызметінің әлеуметтік-мәдени саласын дамытады және өзгертеді.

Қазір өмір сүріп жатқан және жер бетінен жоғалып кеткен халықтардың дәстүрлері мен әдет-ғұрыптары туралы білім адамның жоғары интеллектуалды дамуы туралы айтады. Бұл білімді ұрпақтан-ұрпаққа беру мүмкіндігі бүкіл қоғам үшін әрқашан рухани құндылық болып табылатын халықтардың мәдени мұрасының бірегейлігі мен бірегейлігін сақтауға мүмкіндік береді.

Өзінің этникалық эксклюзивтілігі туралы түсінік бүгінгі күнге дейін этникалық туризмге, атап айтқанда, өзінің этникалық мәдениетін тануға және таратуға, оның шығу тегін зерттеуге, өзіндік ерекшеліктерін іздеуге күшті ынталандыру болып табылады.

Этникалық туризм адам өмірінің рухани жағымен байланысты. Әр түрлі жерлерге барып, жаңа нәрселерді түсініп, адам жаңа тәжірибе алады және олар қазірдің өзінде оның жеке меншігіне айналады, бұл оның дүниетанымының көкжиегін кеңейтуге мүмкіндік береді. Соңғы жылдары ерекше халықтық мәдениетке, халықтық дәстүрлерге, салт-дәстүрлерге, шығармашылыққа деген қызығушылық айтарлықтай өсті.

Қазіргі әлемдегі жаһандану процесінде адам өзінің жеке басын жоғалтады және оны қайта жандандыруға арналған этникалық туризм, бұл осы бағыттың танымалдылығын түсіндіреді.

Қазақстанда саяхат ашық ауада демалуды ұнататындар үшін шетелдік турлардан кем емес қызықты: жаяу жүргіншілер, су немесе тау туризмі және, әрине, көрікті жерлерді аралау.

Еліміз дәстүрлі түрде орасан зор мәдени-тарихи мұрасы мен этномәдени әлеуеті бар аймақ ретінде қабылданады және этникалық туризмді дамыту үшін бірегей ресурстарға ие; оның аумағында әртүрлі мәдени-тілдік этникалық қауымдастықтардың көптеген өкілдері тұрады.

Алайда, туризмнің осы түрінің ұлттық саяхат индустриясына қосқан қарапайым (бүгінгі күнге дейін) үлесі туристік нарықта тек немесе негізінен этникалық турларға мамандандырылған кәсіби ұйымдастырушылардың болмауынан көрінеді. Сонымен қатар, соңғы жылдары көптеген сарапшылар ішкі этникалық туризмге, ең алдымен, кәсіби ұйымдастырушылардың қызметімен байланысты емес "стихиялық" саяхатқа деген қызығушылықтың төмендегенін атап өтті [1].

Осыған байланысты елімізге көптеген шет елдерінде кіру және ішкі этникалық туризмнің айтарлықтай жоғары қарқыны әсері үлкен. Қалай болғанда да, Ұлттық туризм құрылымындағы саяхаттың бұл түрінің үлесі әлі де бірнеше пайыздан аспайды.

Этномәдени туризмнің табысты дамуының міндетті шарты-кәсіби ұйымдастырушылардың этномәдени ресурстар туралы толық және нақты мәліметтерді уақтылы алу, түзету мүмкіндігі [3].

Елімізде этномәдени туризмді дамытудың алғышарттарына мыналар жатады:

- 1) ұлттық, макроөңірлік ауқымда және әкімшілік бірліктер деңгейінде жекелеген субъектілер шегінде көрінетін халықтың этникалық әртүрлілігінің жоғары дәрежесі;
- 2) ұзақ этносаралық интеграция, аккумуляция және ассимиляция процесінде қалыптасқан әртүрлі этномәдени кешендердің бірегей үйлесімі;
- 3) соңғы жылдары шиеленісті, ал кейбір өңірлерде елеулі түрде күрделенген этносаралық қатынастарды ескере отырып, этносаралық толеранттылық идеяларын белсенді насихаттау қажеттілігі;
- 4) Қазақстанның барлық этникалық топтарының дәстүрлі мәдени кешеніне урбанизацияның деструктивті әсері;
- 5) өңірлердің туристік нарықтарын неғұрлым тиімді ілгерілету қажеттілігі, әсіресе туристердің туристік қалауларының рейтингі төмен [1].

Кәсіби ұйымдастырушылардың этномәдени ресурстар туралы толық және нақты мәліметтерді уақтылы алу, түзету мүмкіндігі туризмнің осы түрін табысты дамытудың міндетті шарты болып табылады. Осыған байланысты мүдделі тараптарды тиісті дерекқормен, бірінші кезекте Интернет ресурстарымен қамтамасыз ету сапасының айтарлықтай жақсарғанын атап өту қажет.

Қазақстанда туризмнің этномәдени бағытын дамыту әртүрлі қарқынмен жүзеге асырылуда. Көп жағдайда оның қазіргі жағдайы аймақтың этномәдени әлеуетімен, туристік инфрақұрылым объектілерінің қанықтылығымен және материалдық-техникалық жағдайымен, сондай-ақ халық пен билік органдарының позициясы мен белсенділігімен анықталады.

Этникалық туризм салыстырмалы түрде жаңа құбылыс болғандықтан, оның даму жолында көптеген кедергілер туындайды, сараптамалық мәліметтер бойынша аймақтың орасан зор табиғи және тарихи-мәдени әлеуеті 20% - дан аспайды [4]. Туристік инфрақұрылым Қазақстандағы тарихи-мәдени кешеннің өте аз бөлігін қамтиды.

Тарих және мәдениет ескерткіштерінің жойылуы мен жойылуы үлкен проблемалардың бірі болып отыр. Сарапшылардың бағалауы бойынша, мәдени мұра объектілерінің 60% - дан астамы аварияға дейінгі немесе авариялық жағдайда және дереу консервациялауды, қалпына келтіруді немесе қайта құруды қажет етеді [4]. Инфрақұрылымның, дайындалған кадрлардың, көлік қызметтері желісінің және тағы басқалардың болмауы этнотуризмді дамытуға кедергі болып табылады. Сондықтан туристік фирмалар этнотуризмді жобаларда жүзеге асырады, онда мемлекет қаражаттың бір бөлігін жүзеге асыруға бөледі .

Бұл мыңжылдық этномәдени бірлікті және еліміздің түрлі халықтарының алуан түрлілігін белсенді насихаттауды, дәстүрлі этникалық мәдениетті қолдау және дамыту ісінде биліктің ұлттық құрылымдарының өңірлік әкімшіліктермен тығыз ынтымақтастығын талап етеді.

Алайда, бірегей орындарға баруға, жаңа тәжірибе алуға қызығушылық танытатын туристер ағынының өсуі сонымен бірге қайғылы салдарға әкелуі мүмкін. Нашар жоспарланған, ұйымдастырылмаған этнотур туристерді қызықтыратын табиғи және мәдени ресурстарға теріс әсер етуі мүмкін. Көптеген жағдайларда этнотуризмнің пайдасы мен шығындарын анықтау өте қиын, өйткені олар әрқашан әртүрлі.

Келесі ықтимал артықшылықтарды атап өтуге болады:

1) ерекше қорғалатын табиғи аумақтар мен жергілікті қауымдастықтарды қаржыландыруды арттыру;

2) жергілікті халыққа уақытша жұмыс орындарын беру (гидтер, саябақ қызметкерлері, үй иелері және т. б.);

3) туристер үшін қоршаған орта туралы білім беру бағдарламаларын жүзеге асыру (хабардарлықты арттыру адамдардың көзқарасын өзгертіп, қоршаған ортаны қорғау идеясын жақтаушылардың санын көбейтуі мүмкін);

4) этнотуризм — қоршаған ортаны қорғау мен әлеуметтік-экономикалық дамуды біріктірудің ең жақсы тәсілдерінің бірі. Бұл жергілікті және халықаралық турларға қатысты;

5) дәстүрлі туризммен салыстырғанда этнотуризм әлдеқайда үлкен пайда әкеледі және теріс әсер етпейді;

6) этнотуризм тәжірибесін жекелеген өңірді де, тұтастай алғанда елді де ілгерілетуде пайдалануға болады;

7) этнотуризм туризмнің басқа түрлеріне қарағанда байырғы халықтар қауымдастығының дәстүрлі өмір салтымен үйлесімді;

8) этнотуризм- Қазақстанда мәдени туризмді ілгерілету мен дамытудың жақсы тәсілі [5].

Ықтимал шығындар:

1) Қоршаған ортаның деградациясы (бұл келушілер мен ұйымдардың мінез-құлқына байланысты);

2) экономикалық тұрақсыздық (туризмнен түсетін табыс тұрақты емес, ол табиғи апаттарға және басқа факторларға байланысты болуы мүмкін);

3) Әлеуметтік-мәдени өзгерістер (олар оң немесе теріс болуы мүмкін, негізінен жергілікті қоғамдастық өкілдері этнотурды жоспарлауға тартылмаған кезде теріс болады) [5].

Қазақстанда этникалық туризмнің дамуы аймақ үшін жаңа қызмет бағытына айналуы мүмкін. Туризмнің бұл түрі болашақта оның бірегейлігі мен бірегейлігіне байланысты сұранысқа ие болады, өйткені қазіргі уақытта этникалық әртүрлілік биологиялық әртүрлілікті жоғалту қарқынына сәйкес жылдамдықпен төмендейді. Жергілікті аз халықтар бірегей мәдениет пен басқару жүйесінің тасымалдаушылары болып табылады, сондықтан Қазақстанда этностарының дәстүрлі тұрғылықты жерінде эко-туризмнің дамуымен бірге этнотуризмнің дамуы перспективалы болып табылады. Этникалық туризмді дәстүрлі экономика экономикасын сақтау мен дамытудың мүмкін болатын стратегиялық бағыттарының бірі ретінде қарастыруға болады. Оның дамуы мәдени мұраның сақталуына ықпал етуі және тұрғылықты жерлердің тұрақты дамуының факторы болуы керек.

Дәстүрлі этномәдениет этникалық сәйкестіктің құндылық негізі ретінде әрекет етуі керек. Сондықтан қазіргі адамның өмір сүруінің маңызды шарты-адамның өзін уақыт пен кеңістікте біртұтас тұтастық ретінде тануы, ол өзінің және жалпы адамзаттық мәдениеттің тарихи тәжірибесін де, қазіргі өркениеттің маңызды жетістіктерін де қамтиды. Алайда, мұндай перспективаны жүзеге асырудың алғашқы шарты-қоғамның бұл қажеттілікті түсінуі.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Курина В. Культурно-познавательные возможности этнического туризма / В. Курина // Культура общения и стратегии языкового функционирования. – Самара: СГАКИ, 2011. – С. 156-159.
2. Малова Н.А. Этнический туризм: проблемы, тенденции, перспективы / Н. А. Малова // Саратов: СГУ, 2003. – С. 44-51.
3. Семкина Н.С., Прокопьева Т.А. Перспективы развития этнического туризма в России // Вестник СГУТиКД. – 2010. – №3 (13). – С. 105-111.
4. Сундуев Ч.Б. Этнотуризм как одно из направлений культурно-познавательного туризма / Ч.Б. Сундуев, Л.В. Хышиктуева // Вестник Бурятского государственного университета, 2009. -№4. – С. 53-56.
5. Шарахматова В.Н. Оценка рекреационного потенциала на особо охраняемых территориях для устойчивого развития экологического и этнографического туризма: монография. – Петропавловск-Камчатский: ДФ ФГБОУ «ВАВТ», 2012. – 104 с.

УДК 379.85

ТУРИСТІК ДЕСТИНАЦИЯЛАРДЫҢ ИМИДЖІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА БРЕНДИНГ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУ

Тайланова Айнур Бахтығалиқызы

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ география және табиғатты пайдалану факультет
магистранты,

Ғылыми жетекші – Абдреева Шолпан Турсынбаевна

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ география және табиғатты пайдалану факультет
аға оқытушысы, к.ғ.н.,
Алматы, Қазақстан

***Аннотация.** Қазіргі таңда халықаралық туристік нарықта қатынас жағдайындағы бет-бейне елдің имиджі болып табылады. Имидж республика болсын, шағын дестинация болсын туристік бизнестің ары қарай дамуына жол ашатын құрал. Сондықтан да имиджді қалыптастыруда брендинг технологияларын қолдану қазір өте тиімді және кең таралған әдістің бірі болып табылады. Бұл мақаламызда брендинг нәтижесінде тигізетін артықшылықтары мен олардың жауаптылығы, біліктілігін арттыру ұсынысы келтірілген.*

***Тірек сөздер:** туризм, дестинация, имидж, брендинг, имидж әсері, туристік қызмет*

Әлемдегі әр түрлі ұлттар, штаттар, аймақтар мен қалалар өздерінің туристік имиджін, тартымдылығын арттыру және танымал ету үшін айтарлықтай қаражат пен күш жұмсайтыны анық. Бәсекеге қабілеттіліктің артуына орай имиджді қалыптастыру оңай шаруа болған жоқ. Себебі, тек қана бір елдің емес, әлемдік зерттеу жұмыстарын жасау қажеттіліктері туды. Тағайындалған имидж керемет өнімге, жүйелі шолуларға, метаталдаулар жасауға негіз болды. Мұндай зерттеулердің үлкен жетістігі жобаланған және қабылданатын бейненің туристер үшін демалыс орнын таңдауға қатысты шешім қабылдауына үлкен әсер ететіндігі. Демек, имиджді қалыптастыру процестері туралы теориялар жүзеге асты деген сөз. Алайда сол имиджді қалыптастырушы көздерді шығу тегіне қарай 3 топқа бөліп қарастырсақ болады:

- Индукциялық (зерттеу нәтижесі бойынша)
- Органикалық (жеке адамдар арасында берілетін)
- Автономды (тәуелсіз өндірілген)

Салыстыра келе, органикалық агенттердің арасындағы тәжірибе ең көп таралған деп айтсақ қателеспейміз, оған қосымша достарымен, туыстарымен, жұмыстастарымен немесе таныстарымен әңгімелесу барысында орын алатын ауызша маркетингті де жатқызсақ болады. Осыған орай да имидж туралы көзқарас әр адамда әр қилы. Ал осы пікірлердің әлеуметтік медиа арқылы таратылуы брендинг технологиялары арқылы жүзеге асады. Брендинг технологиялары арқылы жеткен туристік имидж жайлы ой тұтынушылар мен пайдаланушылар туристік өнімге жолдама сатып алуды, келісім-шарт жасауда қосалқы ақпараттың негізгі көзіне айналатыны сөзсіз [1].

Имиджді қалыптастыратын брендинг технологиялары жайлы ең үлкен сауалнаманы Еуропалық Одақ жүргізген болатын, бұл сауалнамаға 30 000-нан аса адам қатысты.

Сурет 1 – Әлеуметтік демографиялық топтар арасында жүргізген сауалнама нәтижесі

Көріп отырғанымыздай, қазіргі таңда да бұл көрсеткіштер айтарлықтай өзгеріске ұшырады деп айта алмаймыз. Дегенмен де, имидж дестинацияның тұрақтылығын анықтайтын және бәсекеге қабілеттілігін арттыратын фактор [2]. Имидж тек жағымды көзқарастардан, пікірлерден тұрмайды, және оған сену үшін ресурстарының қамқоршысы болу қажет. Бұл дегеніміз туристік дестинацияның қауіпсіздігі, оң имиджі. Имидж өте маңызды, өйткені ол адамның санасына аймақтың бейнесін салып және туристерге баратын жері туралы алдын ала түсінік береді. Анықтама бойынша зерттеу жүргізгенде ең жиі қолданған терминдер: әсер, сенім, қабылдау, идея. Яғни, имидж – туристік бағыт туралы алынған сенімнің, әсердің және идеялардың жиынтығы. Брендингің негізгі технологиялары да тұтынушылардың мінез-құлық стереотиптеріне, тұтыну мотивтеріне және әлеуметтік мәдени жағдайларына негізделген. Брендингің ең танымал технологиясы өнімді немесе осы алған әсерлерін басқа өніммен салыстыру. Салыстыратын аймақтар әлемдік тәжірибе бойынша брендингің басты 2 моделі бойынша айқындалады: батыс моделі - туристік дестинациядағы әр туристік өнімге тәуелсіз атау беріледі, жеке имидж ретінде қарастырады; жапондық модель – бүкіл туристік дестинация имиджін нығайтуға бағытталған корпоративтік брендинг [3]. Туристік дестинацияларда имидж қалыптастырмас бұрын осы брендингің модельдерін айқындап алған жөн. Яғни бір аумақтағы жеке дестинацияларды немесе тұтас дестинациялардағы имиджді салыстыру. Соңғы жылдары шығыс пен батыс елдер арасында экономикалық, тіпті, туристік сала бойынша да айқын интеграция байқалады, соған орай имиджді қалыптастыруда әр дестинацияда әр түрлі.

Қазақстан Республикасында туристік және рекреациялық дестинациялардың имиджін қалыптастыруда аумақтардың маркетингтік бастару принциптеріне негізделген және олар бірнеше кезеңдерді қамтиды:

- дестинацияның рекреациялық ресурстардың, табиғи – климаттық факторлардың, мәдени-тарихи құндылықтардың, дамыған инфрақұрылымның болуымен және тұтынушылардың оң қабылдауымен анықталатын кезең;
- дестинацияның бәсекеге қабілеттілігін талдау кезеңі – сипаттамалары бір біріне ұқсас аумақтарды бәсекелестік факторларымен салыстыру [4].

Көріп тұрғанымыздай, еліміздің туристік дестинацияларының имиджі – біржақты түрде ғана жасалынбайтын құбылыс. Бұл ретте қазақ қоғамы туристік дестинация имиджін қалыптастыруға қатысушы топ ретінде көрінеді. Мұндай топтардың әрқайсысының өзіндік мақсаттары, қажеттіліктері, үміттері, әрекеттері де және даму бағыттары да әр түрлі қабылданады, жалпы имидж басқаша қабылданады. Мақсатты аудиторияның көпшілігі оң әсермен қабылдаған туристік дестинацияның имиджі оң тұрақты даму үшін және қоғамды шоғырландыруға қабілетті, адамдарды тартуға, экономиканың да өсуіне себепші. Дәл солай, теріс имидж болуы да мүмкін, бұл керісінше, билік үшін маңызды мәселелерді тудыруы әбден мүмкін. Туристік дестинацияның қалыптасқан имиджін тарату мен орналастырудың қазіргі ақпараттық-коммуникациялық саласында тиімді өзара іс-қимыл жасау үшін инновациялар, жаңа факторлар мен жағдайлар үнемі қолданылады [5].

Қорытындылай келе, сан ғасырға созылған имиджді қалыптастыру жайлы зерттеулер әлі де жалғасуда. Алайда, өзгергені зерттеулердің парадигмасы. Себебі бұрынғыдай туризм мен қонақжайлылық бойынша сұхбаттар мен сауалнамаларды, әр пікірді жинау қазір маңызды емес, өйткені әлеуметтік желілердің дамыған заманында түрлі брендингтің технологияларын қолдана отырып ой қалыптастыру әлдеқайда тиімді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Ритчи, Дж. Р.Б.; Крауч, Г.И. Конкурентное направление: перспектива устойчивого развития. Тур. Управление. 2000, 21, 1–7.
2. Ахмед, З.У. Необходимость идентификации составляющих туристического имиджа дестинации: перспектива сегментации продвижения. J. Prof. Serv. Марк. 1996, 14, 37-60.
3. Линч, К. Образ города; Издательство Массачусетского технологического института: Кембридж, Массачусетс, 1960; ISBN 9780262120043.
4. Рот К.П.; Диамантопулос А. Продвижение концепции имиджа страны. J. Bus. Res. 2009, 62, 726-740.
5. Хант, Дж.Д. Имидж как фактор развития туризма. J. Travel Res. 1975, 13, 1-7.

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ТУРИЗМІН ДАМУДАҒЫ ОҢАЛТУДЫҢ ЖАҒДАЙЫ

Жәнібекова Ақбота Елнарқызы

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Рекреациялық география және туризм кафедрасының магистранты,

Ғылыми жетекші: Көшкімбаева Ү.Т.

Алматы, Қазақстан

***Аннотация:** Мақалада Қазақстанның саяхаттау нарығын, жалпы туризмді дамытуда елеулі орын алатын оңалту қызметтерінің анықтамасы мен қазіргі жағдайы жайында ой қозғалады.*

***Түйін сөздер:** оңалту, мүмкіндігі шектеулі жандар, стационарлық кезең, қозғалыс моторикасы.*

Оңалтудың түп тамыры өте тереңде жатыр. Ол өз кезегінде бірнеше ғылым салаларымен біріге отырып, қоғамға орасан зор пайдасын тигізетін қызметтердің жиынтығы, маңызды бөлшегі.

Оңалту қызметі – әр түрлі сырқаттармен, қандай да бір физикалық, химиялық және әлеуметтік жағдайлардан зақымданған адамның денсаулық жағдайын, жай-күйі мен оның қоғамға етене араласуына ықпалын тигізетін жиынтық. Сонымен қатар, адамзат баласының психологиялық жағдайының артуына, егер де қажетті мөлшерде көңіл бөлінмеген жағдайында, тиісінше құлдырауға әкеліп соқтыратындай қауқары бары анық.

Ал ең өкініштісі – сырқат адам өмір сүретін елді-мекен, тұрғылықты-жерінде жоғары дәрежеде аталған қызмет көрсету түрі болмауы мүмкін. Сондықтан да, олар өз жағдайларың жақсарту мақсатында басқа көршілес қалалар, облыстар, тіпті, шетел асып кетіп жатқандары да баршылық. Міне, осындай жағдай оңалтуды көздей отыра, ем алушылардың сапар шегуіне ықпалын тигізеді. Оның негізгі мақсаты – науқастар мен кінәраты бар жандардың күнделікті және іскерлік қызметтерге бару, жеке қасиеттерін қалпына келтіруді мақсат тұта отыра саяхаттау [1].

Оңалту саяхаттары – соңғы жылдары кеңінен танылды. Бұл, бір жағынан, теориялық және әдіснамалық негіздерді әзірлеуге және әлеуметтік жұмыс бойынша жоғары мамандандырылған мамандарды даярлауға, ал екінші жағынан, қазіргі ғылымдағы нақты ғылыми ережелерге байланысты, әлеуметтік мәселелерді теориялық тұрғыдан түсіну үшін мүгедектерді оңалту мен бейімдеудің белгілі бір дәрежесі бар болуында.

Жалпы алғанда туризм саласында оңалтуды көздей отыра сапар шегудің көптеген анықтамалары бар. Мысал ретінде: әлеуметтік, инва, ынталандыру мен түзету, қол жетімді мен шектеусіз туризмді де айқара атап өту абзал [2].

Аталған мысалдағылардың барлығына ортақ мәселесі, ұғымы бар. Ол – саяхаттауды жалпыға бірдей ету мен адам құқығын шектемеу десе болады. Ал олардың әрқайсысы жеке-жеке топтарға іріктеледі. Жалпы ұғымның түп тамыры өте тереңде десе, артық емес.

Яғни, әр адам үшін таңдалған әрекеттер мен тәсілдер науқас жанның мақсаттары мен тілектеріне байланысты болуы керек. Оңалтудың жүзеге асырылуы ртүрлі жағдайларда болуы мүмкін. Сондықтан адамдар алыс немесе жақын шетел елдеріне сапарларды жоспарлай бастады. Мәселен, мұны ауруханаларда, емханаларда, жеке клиникаларда, қауымдастық деңгейінде немесе үйде жүзеге асыруға әбден болады.

Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының тұжырымдамаларына сәйкес, оңалту нарығының шектеулерін шартты түрде бөледі [3].

Психикалық функциялардың бұзылуы. Оларға зейін, есте сақтау, ойлау, интеллект, эмоциялар, ерік, сана және психомоторлық функциялардың әсері жатады.

Тіл мен сөйлеу қабілетінің төмендеуімен жазбаша және ауызша, ауызша және вербалды емес төмендеуді атап өту маңызды.

Сенсорлық функциялардың төмендеуі көру, есту, температура, дәм сияқты сипаттамалардың болуына байланысты болуы мүмкін, ал статодинамикалық функциялардың бұзылуына бастың, аяқтың және қолдың моторлық функциялары және осы қозғалыстардың болуы жатады.

Ішкі ағзалардың нашарлауына тыныс алу аурулары, ас қорыту бұзылыстары, метаболизм және энергия, гемопоэз, ішкі секреция, иммунитет, дене мүшелеріндегі физикалық өзгерістер кіруі керек.

Адамдар арасында оңалту туризмін дамытуға сұраныстың артуы бірнеше факторларға сәйкес жүзеге асырылады. Бұл факторларға қоршаған ортаның өзгеруі, демографиялық жағдай, аймақтағы өмір сүру деңгейінің экономикалық және әлеуметтік аспектілері, аурудың таралуы, медициналық және профилактикалық көмек жатады. Мүмкіндіктерді шектеу балаларды оңалту туризміне тартудың төрт факторына сәйкес жүзеге асырылады. Оларға тұқым қуалаушылық, ананың аурулары, жатырышілік және патологиялық жағдайлар жатады [4].

Жоғарыда айтылғандардан басқа, оңалту туризміне жүгінетін мүгедектерге арналған жүйелік мүгедектік шектеулерін де қарастырса дұрыс. Олар:

- әрекет ету қабілетінің төмендеуі;
- басқа адамдармен қарым-қатынас орнату қабілетінің төмендеуі;
- моториканың төмендеуі;
- қолмен жұмыс істеу мүмкіндігі азайтылды;
- кейбір күнделікті мәселелерді шешу кезінде денені иелену қабілетінің төмендеуі;
- өзіне қамқорлық жасау қабілеті күрт теріс өзгерістердің тақырыбы болып саналады [5].

Көптеген топтарға оңалту туризмін ұсынбас бұрын, алдымен олардың толыққанды өмірі мен толыққанды демалысы кездесетін нақты шектеулерді зерттеу керек. Шектеулерді саралау түрлері де бар.

Шектеулерді анықтау және жою қажет. Көптеген жағдайлар денсаулық күйіне, адамдардың психикалық жағдайына, жұмысқа орналасуға, қарым-қатынас орнатуға, белгілі бір мәселелерді түсінбеуге, әлсіздікке, ұзақ мерзімді жетістіктерге әсер етеді. Адамдармен оңалту шараларын жүргізу кезінде осы шектеулердің барлығын ескеріп, оларды белгілі бір салалармен байланыстыру қажет. Шектеу түрлерінің көптігіне байланысты туризм түрлерін дамытуға болады.

Аталған мәселе – Қазақстан нарығында да күні бүгінге дейін алаңдатушылық туындатады. Қазақстанда денсаулық жағдайы мен мүмкіндігі шектеулі, мұқтаж адамдардың саны күннен күнге артуда, сәйкесінше жағдай жасау қажет екені анық. Сол себепті де, оңалту қызметтері нарығының жағдайын қолға алып, басты назарда ұстау керек. Бұл Қазақстанның туризмінің мүмкіншілігін одан әрі жандандыратыны анық.

Динамикалық факторлар Қазақстандағы оңалту туризмінің дамуына айтарлықтай әсер етеді. Саяси, әлеуметтік-демографиялық, қаржылық-экономикалық, материалдық-техникалық жағдайлар динамикалық факторлар ретінде қарастырылады.

Қазақстанда оңалту туризмінің дамуы көптеген жағдайлардың өзгеруіне әсер етеді. Оның ішінде: оңалту орталықтары бағытында заңды және жеке тұлғалардың кәсіпкерлік белсенділігін ынталандыру үшін Қазақстан Республикасында қатты тұрмыстық қалдықтардың нарықтық деректерін жинауды, өңдеуді және кәдеге жаратуды ұйымдастыруды жүйелеуге және құрылымдауға, елдің қазіргі мәселелерін және олардың ықтимал шешімдерін, қазіргі жағдайда өнеркәсіпті жобалау үрдістері мен дамыту перспективаларын анықтауға көмектеседі.

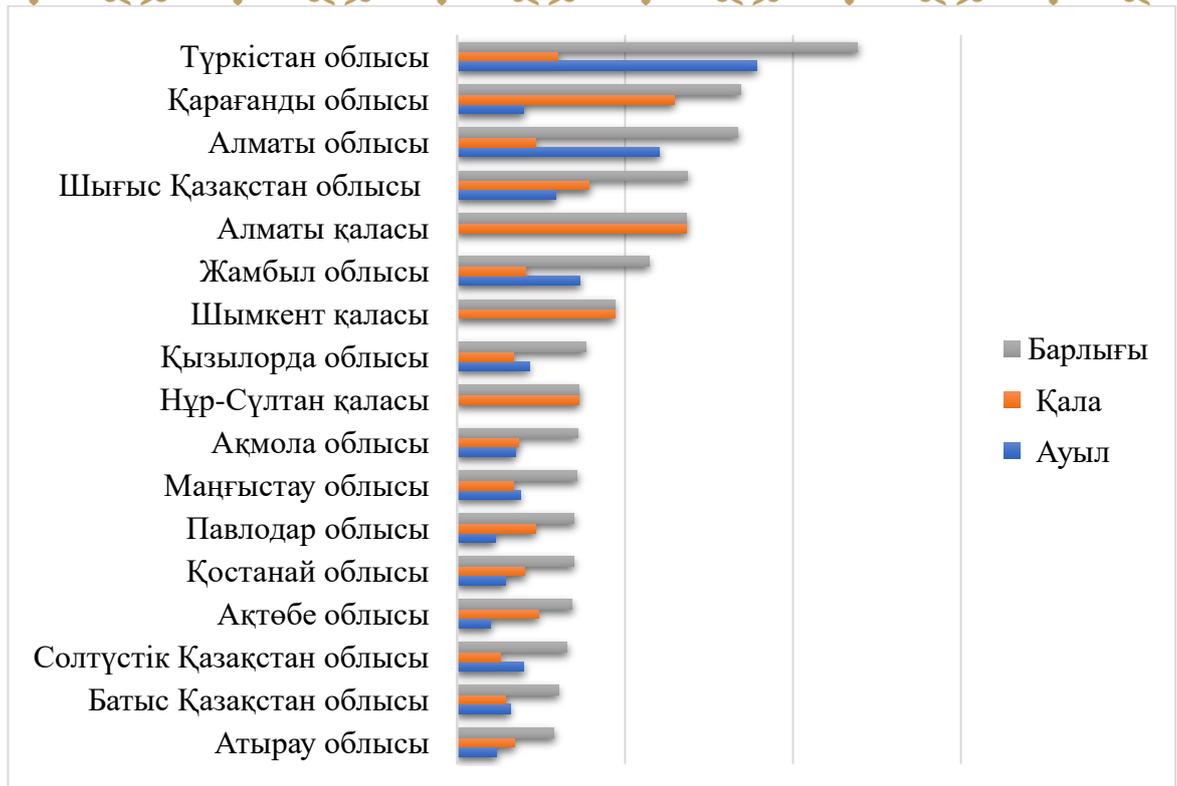
Айта кету керек, Қазақстанда оңалту қызметтерін дамыту жүйесі 3 тәуелсіз кезеңге бөлінген. Стационарлық кезеңде бастапқы және ұзақ мерзімді оңалту жүргізіледі. Ол аурудың клиникалық көріністерінің, асқынулардың дамуын болдырмауға және қалпына келтіру процестерін тиімді жүзеге асыруға бағытталған. Емханалық кезеңде физикалық функцияларды қолдау, бастапқы, ұзақ және кеш оңалту жүргізіледі, физикалық функцияның жоғалуын немесе бұзылуын толық немесе ішінара қалпына келтіруге бағытталған үшінші кезең курорт болып табылады, жалғастыру және кейінгі оңалту жүреді. Осы кезеңдердің барлығы Қазақстандағы туризмді дамытудағы оңалту туризмінің рөлін айтарлықтай арттырады.

Қазақстандағы оңалту қызметтері тегін медициналық көмектің кепілдік берілген көлемдерінің тізіміне енгізілген, бірақ бұл өте төмен тарифтер және қалдық қағидат бойынша қаржыландырылады, сондықтан Қазақстандағы туризмнің ең танымал түрлерінің бірі. Дәрігердің арнайы білім деңгейін ескере отырып, емдеу шараларын жеткілікті деңгейде әзірлеу және жүзеге асыру кезінде отандық аудиториядан ұмытылмас әсер ала алады.

Қазақстанда оңалту туризмін дамыту әлеуетін зерделей отырып, орталықтың мақсатты аудиториясына көп көңіл бөлу керек. Мақсатты пайдаланушылар келесідей жіктелуі мүмкін:

- басқа мемлекеттерге сапарларда емделуге қаражаты жетіспейтін адамдар;
- саяхат кезінде дененің физикалық күшін қалыпқа келтіруге мүдделі;
- өз денсаулығына жеңіл қарайтын адам.

Жалпы оңалту Қазақстандағы туризм мен медицинаның көптеген түрлерін дамыту, елдің әлемдік деңгейге шығуы, Қазақстанның басқа елдер алдындағы имиджін қалыптастыру, ел туралы теріс пікірлерді теріске шығару, халықтың көру өрісін кеңейту, ішкі туризмді дамыту, инфрақұрылымның өсуі, рухтың өзгеруі, қалада және ауылдық жерлерде мүмкіндігі шектеулі адамдардың саны өз орнын алады (Сурет 1).

Сурет 11. Қала мен ауыл бөлінісінде оңалту қызметтерін қажет тұтатын мүгедектігі бар адамдардың саны [6]

Осылайша, жоғарыда келтірілген көрсеткіш Түркістан облысы қалалар мен ауылдар бөлінісінде мүмкіндігі шектеулі жандар саны бойынша ең жоғары деңгейде екенін көрсетеді. Ал ең төменгі көрсеткіштер Атырау облысында көрсетілген. Жалпы, ауыл тұрғындарының арасында мүмкіндігі шектеулі жандардың көп болуы таңқаларлық емес. Қаланың өзінде оңалту шаралары тиісті деңгейде әзірленбеген, ал ауылда жағдай мүлдем жасалмаған. Осындай көрсеткіштер бойынша оңалту туризмі қай өңірлерде үлкен сұранысқа ие екенін көруге болады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Фролова Е.А. Понятие социального туризма / Е.А. Фролова // Вестник Университета (ГУУ). 2013.150-с.
2. Александрова А.Ю. Международный туризм: Учебное пособие для вузов. – М.: Аспект-Пресс, 2011. 464-с.
3. Андреева, Е.Б. Социальный туризм в современной России: проблемы и перспективы развития / Е.Б. Андреева // Вестник СГТУ.2006.120-с.
4. Ахметшин, А.М. Туризм для лиц с ограниченными жизненными возможностями: Социологический аспект: дис. канд. социол. наук / А.М. Ахметшин. – М., 2004. 180-с.
5. Бронников, В.В. Благотворительность в организации социального туризма для малообеспеченного населения / В.В. Бронников. – Дис. кан. экон. наук: 08.00.05. Экономика и упр. нар. хоз-вом. – М., 2005.132-с.
6. Электронный ресурс. <http://pravo.zakon.kz/4604860-otvet-na-deputatskijj-zapros-premer.html>

ЭТНОАУЫЛДАР ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ТУРИЗМНІҢ ДАМУ ФАКТОРЫНЫҢ БІРІ РЕТІНДЕ

Жумабекова Іңкәр Мұратқызы

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті география және табиғатты пайдалану
факультет магистранты,
Ғылыми жетекші - г.ғ.к., Көшкімбаева Ү.Т.
Астана, Қазақстан

***Аннотация:** Зерттеудің өзектілігі: Соңғы жылдары этномәдени туризм ерекше өсуді көрсетуде, өйткені туристер өздері баратын жерлерде адамдардың мәдениеті мен өмір салтын жақынырақ білуге тырысады. Этноауылдарды құру және дамыту арқылы аймақтың мәдениетін, салт-дәстүрлерін, әдет-ғұрыптары мен тұрмысын көрсете аламыз. Жұмыстың мақсаты: Этноауылдарды Қазақстан туризмінің тұрақты даму факторының бірі ретінде қарастыру.*

***Тірек сөздер:** этноауыл, этнографиялық туризм, Батыс Қазақстан, жылжымалы этнокешен.*

Этноауыл - бұл туризмнің бір түрі, мұнда келушілер Қазақстан халқының бай тарихымен, мәдениетімен, өнерімен, дәстүрлерімен танысуға мүмкіндік алады. Этноауылда әр адам "көшпелі" өркениеттің этномәдени ортасының ерекшеліктеріне еніп, осы ауылдың күнделікті және мерекелік өмірінен ләззат ала алады. Соңғы жылдары этномәдени туризм ерекше өсуді көрсетуде, өйткені туристер өздері баратын жерлерде адамдардың мәдениеті мен өмір салтын жақынырақ білуге тырысады.

Бүгінгі таңда қалалық жағдайда халықтың этникалық мәдениетін "этноауыл" деп аталатын жобалар арқылы танымал етуге болады, олар қала ішінде де, қала маңында да орналасуы мүмкін. Этноауыл арқылы, ауыл туризміндегідей, халықтың салт-дәстүрін, әдет-ғұрпын және тұрмысын көрсетуге болады. Осылайша, шетелдік қонақтар мен туристерді ғана емес, сонымен қатар ішкі туризмді дамытудың жаңа кезеңін беретін мәдениетке қызығушылық танытатын жергілікті тұрғындарды да тартуға болады. Дұрыс ұйымдастырумен, басқарумен, жарнамамен және тұрақты жылжытумен "этноауыл" тұрақты экономикалық дамуға, елдің имиджі мен туристік дестинацияны нығайтуға мүмкіндік береді.

Онда концерттік бағдарламалар, фестивальдар, қазақтың халықтық музыкалық қойылымдары, театр өнерінің тұсаукесерлері, өнер мен қолөнер бойынша ұлттық шеберлік сыныптары, көркем көрмелер, конкурстар, сондай-ақ басқа да ұлттық спорт түрлері мен басқа да қызмет түрлері бойынша жарыстар өткізіліп, өткізілуі мүмкін. Көріп отырғаныңыздай, этноауылдар тек ауылдық ғана емес, сонымен қатар этномәдени, этнографиялық, тарихи, танымдық, гастрономиялық, оқиғалық, ат және туризмнің басқа түрлері ретінде ұсынылған.

Қазақстанның бай мәдени және тарихи мұрасы бар, ол белсенді туристік ресурс бола алады. Бұл тұрғыда мәдени өмір сүру жағдайлары дәстүрлі тұрғын үй қызметтерін қабылдаушы қоғамдастықтың дәстүрлі өмір салтына негізделген шынайы мәдени тәжірибемен үйлестіретін туристерді тарту үшін үлкен әлеуетке ие туристік өнімнің бір түріне айналады.

«Қонақжайлылық» көшпелі өмір сүру ортасының мәдениетінде маңызды рөл атқаратыны белгілі. Бірнеше мемлекеттік қызметтер елімізде Қазақстанның өмір салты мен мәдениетін көрсете отырып, ауқымды іс-шаралар өткізуде. Сонымен қатар, келушілерді дәстүрлі қазақ стилінде қабылдауға байланысты түрлі қызметтер сұранысқа ие.

Қазақстан Республикасының батыс бөлігінде Маңғыстауды дәріптеген этноауыл сәуір айының соңында үшінші рет ашылды. Маңғыстау облысының Маңғыстау ауданында алты гектар жерде орналасқан туристік қызмет көрсету орталығы ТМД-дан тыс жерлерде кеңінен танымал.

Этноауыл қонақтарына Шерқала тауына экскурсия, сфералық пішінді түйіндермен дала бойымен серуендеу, Геоглифтік галереяны қарап, Айрақты тауына шығу, Бекет-Ата–"Тобықты" жерасты мешітіне, Құлбарақ-Ата қасиетті орнына, "Жилший" көркем бор каньонына, өзінің тарихи көрікті жерлерімен әйгілі "көкала" шатқалына экскурсия жүргізіледі.

Этноауыл-бұл қазақ халқының төлтума мәдениетін, дәстүрі мен тұрмысын жеткізетін киіз үйлерден тұратын көшпенділер қонысы. Осы орайда Батыс Қазақстанда орналасқан «Көгез» этноауылына тоқталып кетсек, Орналасқан жері: Этноауыл аты аңызға айналған Шерқала тауы мен Шуманай - Айрақты алқабындағы Айрақты тауларының арасындағы Көгез елді мекенінде орналасқан (күмді бархандардың ландшафты және ежелгі бекіністер мен құлыптар түріндегі тауларының тізбегі, оны "қамалдар Алқабы" деп атайды).

"Қонақжайлылық" көшпелі өркениет мәдениетінде маңызды рөл атқаратыны баршаға мәлім. Біздің елімізде ауқымды іс-шараларды өткізу қазақ мәдениетінің тұрмыс-тіршілігін, өмір салтын, сипатын көрсететін қоғамдық объектілердің аз санын көрсетті. Сонымен қатар, бүгінгі таңда қонақтарды дәстүрлі - қазақ стилінде қабылдауға байланысты қызметтер кешеніне сұраныс бар. Сұранысты ескере отырып, "Көгез" этноауылына жаңартылған жоба- жылжымалы этно-кешенді ұсынамын. Этно-кешенді құрудың мақсаты қандай?

1. бұл жобаның ұтқырлығы, яғни қала шегінен тыс орналасу мүмкіндігі, бұл қосымша артықшылық береді, өйткені жазық алқапта қалалық типтегі шарттарды сақтау мүмкіндігі әрдайым бола бермейді;
2. Туристерге қазақ халқының тарихын, мәдениеті мен тұрмысын тек есту арқылы емес, көзбен көріп, сезінуге мүмкіндік береді. Инновацияларды ынталандыру, жаңа туристік бағыттарды дамыту.

"Жылжымалы Этноауыл" жобасы Қазақстандағы мәдени орналастырудың дәстүрлі секторын дамытуға ықпал ететін болады. Дәстүрлі ұлттық архитектураның мәдени сипаттамаларының бірегейлігін пайдалану және сақтау арқылы туризм индустриясы мен қонақжайлылықты дамытуға ықпал ететін ерекше жергілікті тәжірибені ұсынады. Осылайша, бұл жоба қалалық туризмді ғана емес, ауылдық туризмді де дамытуға ықпал етеді. Сондықтан бүгінгі күні өзекті мәселелердің бірі қаладан тыс туристік объектілерді дамыту болып табылады, мысалы, этноауыл ауылдық туризмнің қозғалтқышы ретінде қарастырсақ болады. Бұл біздің мемлекетімізге туризм саласында да, жалпы еліміздің экономикасы үшін де жаңа серпін болар еді. Қазақстанға келген туристер ауыл туризмі мен Этноауылдың арқасында қазақ халқының болмысымен, оны байланыстыратын және әлемнің басқа халықтарынан ерекшелетін барлық жағдайлармен таныса алады.

Осылайша, "этноауыл" Қазақстандағы туристік бағыттардың тұрақты дамуының маңызды факторларының бірі болып табылады, соның арқасында қазақ халқының мәдениетін, салт-дәстүрін және тұрмысын көрсетуге болады. Сонымен қатар, этникалық ерекшелікті алға жылжыту тек ауыл туризміне ғана емес, сонымен қатар аймақтық және ұлттық деңгейлерде ауылшаруашылық индустриясын, Ауыл шаруашылығын, қолөнерді және ауылдық жерлерді дамытуға ықпал етуі мүмкін.

Этноауылдарда саяхаттаудың Қазақстанда дамуын қолға алып, ел халқының өмір сүру деңгейі мен әлеуметтік жағдайын арттыруға деген ықпалы тиісті дәрежеде қолға алынуы тиіс. Осы туризмді дамыту арқылы Қазақстанның этнографиялық туризмін дамыту.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. В Мангистау создан этноаул. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://mangystautv.kz/ru/news/culture/v-mangistau-sozdan-etnoaul> , свободный. – Загл. с экрана
2. Этноаул «Гунны». [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.voxpopuli.kz/mesto/mesto-etnoaul-gunny-13274.html> свободный. – Загл. с экрана
3. Национально-культурный комплекс «Этноаул». [Электронный ресурс]. Режим доступа: www.voxpopuli.kz. URL: <http://expo2017culture.kz/ru/page/view?id=124> , свободный. – Загл. с экрана.

УДК 913, 338.48

**КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ОРГАНИЗАЦИИ КЛАСТЕРА «КАВКАЗ»
МЕЖДУНАРОДНОГО ТУРИСТСКОГО ПРОЕКТА «ШЕЛКОВЫЙ ПУТЬ» И ЕГО
ВЛИЯНИЕ НА ПЕРСПЕКТИВНОЕ РАЗВИТИЕ ОБЪЕКТОВ ГОСТЕПРИИМСТВА
БОЛЬШОГО СОЧИ**

Ткачев Александр Анатольевич

доцент Российского государственного аграрного университета –

МСХА им. К.А. Тимирязева

Травин Алексей Павлович

магистрант Российского государственного университета туризма и сервиса,

Москва, Российская Федерация

***Аннотация.** В статье представлены данные анализа глобальных трендов, влияющих на развитие индустрии туризма и гостеприимства по международному туристскому маршруту (МТП) «Шелковый путь», и их преломление в развитии рынка туристских и гостиничных услуг Большого Сочи. Проанализированы стратегии развития Центральноазиатского регионального экономического сотрудничества (ЦАРЭС) и мер государственной поддержки сферы туризма в России в отношении МТП, проведен SWOT-анализ кластера «Кавказ». Авторы делают вывод о необходимости формирования кластера «Кавказ» как эффективной стратегии развития и продвижения объектов гостеприимства Большого Сочи на внутреннем и международном рынке при реализации МТП «Шелковый путь».*

***Ключевые слова:** туризм, туристическая отрасль, гостиничный сервис, гостиница, объект гостеприимства.*

Регион Центральноазиатского регионального экономического сотрудничества (ЦАРЭС) обладает широким спектром исторического и культурного наследия, уникальными местными традициями и природно-рекреационным потенциалом. Стратегия ЦАРЭС по туризму до 2030 года обеспечивает общую стратегическую и целостную основу для руководства туристической деятельностью в регионе, в ней излагается долгосрочное видение, руководящие принципы, стратегические основы и цели для продвижения устойчивого развития, безопасного и инклюзивного развития туристических маршрутов, и в качестве наиболее привлекательного конкурентоспособного туристического направления мирового уровня считают Великий Шелковый путь [1].

По данным Всемирной туристской организации (ЮНВТО) Великий шелковый путь - это самый протяженный туристский маршрут в мире. Он охватывает Европу, Азию и Африку и связывает три океана: Тихий, Индийский и Атлантический. Маршрут проходит по территории стран, площадь которых составляет 43 % площади суши Земного шара, численность населения 66,9 % от общей численности населения, совокупный ВВП – 27,4 трлн. долл. (53,6 %).

В России на федеральном и региональном уровнях придается большое внимание реализации проекта «Великий шелковый путь». В План деятельности Министерства культуры РФ на 2013–2018 гг. был включен пункт 5.9: «... сформировать межрегиональные историко-культурные туристские маршруты за счет вовлечения в туристский оборот памятников истории, культуры, археологии – «Великий шелковый путь», хотя в полной мере данная задача, к сожалению, не была реализована, в связи с чем имеет особую значимость и актуальность.

Стратегия развития туризма ЦАРЭС, как наиболее научно обоснованная и современная модель, определяет семь приоритетных региональных туристических кластеров, связанных с маршрутом Шелкового пути:

- Каспий: он охватывает четыре страны – Грузию, Азербайджан, Казахстан и Туркменистан, связанные воздушным и морским транспортом. Этот кластер ориентирован на приключенческий, городской, деловой, культурный и пляжный туризм.

- Сердце Центральной Азии: маршрут в 650 км, охватывающий шесть стран – Узбекистан, Казахстан, Кыргызскую Республику, Туркменистан, Таджикистан и Афганистан, ориентирован на такие сегменты туризма, как культурный, приключенческий, городской и бизнес-туризм.

- Алматы-Бишкек: экономический коридор между Алматы и Бишкеком и территория вокруг гор Тянь-Шаня, включая озеро Иссык-Куль, Алаколь, Илли и Аксу. Он охватывает три страны – Казахстан, Республику Кыргызстан и Северный Синьцзян в КНР, обслуживает сегменты делового, городского, культурного, приключенческого, а также пляжного туризма.

- Золотое побережье: расположено на юго-западе Пакистана со строящейся прибрежной зоной, простирающейся примерно на 700 км от Карачи до границы с Ираном на берегу Арабского моря. Оно имеет большой потенциал для пляжного туризма, морских путешествий, приключений, культуры и бизнеса.

- Каракорум – Вахан: охватывает восточную часть Афганистана, юго-восточный Таджикистан, северный Пакистан и северо-западный Синьцзян. Этот кластер ориентирован на приключенческий, деловой, городской и культурный сегменты.

- Алтай: это территория от Урумчи до Алтайского региона, охватывающая три страны – Монголию, Казахстан и КНР. Маршрут подходит для приключений, экотуризма, бизнеса и культуры.

- Гоби и пастбища: это треугольник, простирающийся от Баян-Овоо, Дэлуун-Болдога и Улан-Батора (Монголия) до Хух-Хото (Внутренняя Монголия). Основные сегменты туризма – это бизнес, город, культура и приключения.

Предлагаются следующие основные маршруты и объездные дороги на Шелковом пути (рисунок).

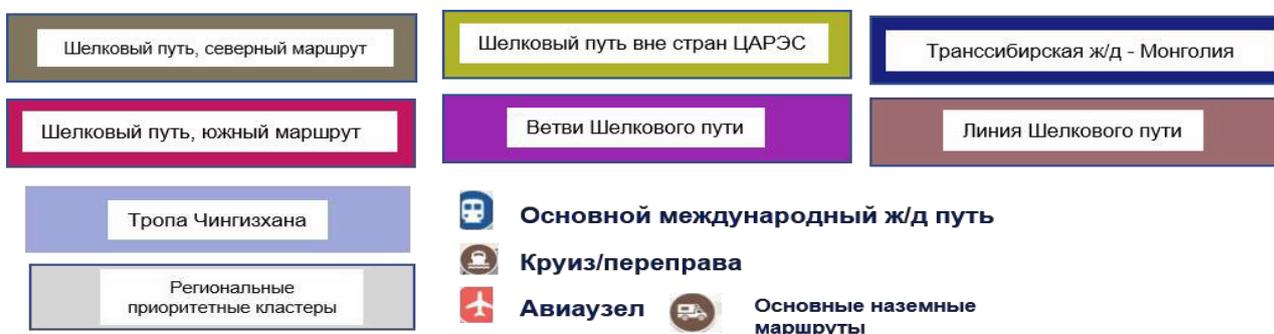

Рисунок - Концепция развития туризма и кластеры «Шелкового пути» по модели ЦАРЭС

Отметим, что Северный маршрут Шелкового пути соединяет Баку, Тбилиси и Батуми и входит в кластер «Каспий», с чем нельзя согласиться, поскольку согласно гидрографического районирования Баку, Тбилиси лежат в пределах водосборного бассейна Каспийского моря, а Батуми – в пределах Черного. Таким образом, целесообразно было выделение отдельного кластера «Кавказ», в который можно было бы отнести и ответвления Шелкового пути к северу от Батуми.

На Северном Кавказе северная трасса Великого Шелкового пути имела два основных направления, получивших название Мисимианский и Даринский пути, которые вели из Алании к портам Абхазии. Мисимианский путь проходил из Севастополиса (Сухума) вверх по Кодору, через Клухорский перевал и далее шел вниз по ущелью р. Теберды до слияния с р. Кубань, а затем вдоль правого берега Кубани; Даринский же путь пролегал западнее и шел к Санчарскому перевалу [2]. Историей путей, пролегающих по территории Абхазии, от ее портов через перевалы Северо-Западного Кавказа, уделено значительное внимание в трудах абхазских ученых З. В. Анчабадзе, М. М. Трапш, Ш. Д. Инал-Ипа, Ю. Н. Воронова. Древним торговым путям Северного Кавказа посвящены работы А. А. Демакова и И. Л. Чумака, которые в 1987 г. прошли часть предполагаемой северокавказской трассы Великого шелкового пути от Нижнеархызского городища до п. Псху (Абхазия). Лабинские варианты торговых дорог Северо-Западного Кавказа были обозначены в работе И. В. Каминской, исследовавшей маршруты в ущелье р. Большая Лаба и Мзымта с выходом к г. Адлеру. В 1992 г. по предполагаемому маршруту северокавказского отрезка Великого шелкового пути прошла экспедиция ИА РАН (рук. Е. И. Савченко, науч. конс. В. А. Кузнецов) – от Астрахани до перевалов Северо-Западного Кавказа, давшая основу для дальнейших поисков и исследований с привлечением всех

видов источников. Таким образом, стоит констатировать, что Большой Сочи – это также часть историко-культурного наследия, связанного с Великим шелковым путем, который является неотъемлемым элементом, как и Батуми, Себастополь (Сухум), образуемого туристского кластера «Кавказ».

Гостиничная инфраструктура в регионе кластера «Кавказ» в пределах Большого Сочи представляет собой богатую и разнородную по качеству и удобствам сеть объектов гостеприимства, способных предоставить уникальные впечатления, обслуживающие различные туристические сегменты, такие как бизнес, культура, природа и приключения, отдых в формате «солнце и пляж», а также здоровье и красота, что нашло отражение в представленном ниже SWOT-анализе.

Таблица - Анализ сильных и слабых сторон, возможностей и угроз (SWOT) кластера «Кавказ», влияющие на развитие объектов гостеприимства Большого Сочи с учетом

Сильные стороны	Слабые стороны
<p>Развитая инфраструктура для отдыха в пределах объектов гостеприимства. Большой выбор гостиниц и средств размещения, включая международные гостиничные бренды.</p> <ul style="list-style-type: none"> Особо охраняемые природные комплексы. Исторические города, наследие древних империй и объекты всемирного наследия. Всемирно признанный общий бренд: Silk Road (Шелковый путь). 	<ul style="list-style-type: none"> Высокая стоимость и плохое воздушное сообщение между отдельными городами. Высокие цены на размещение. Ограниченный многосезонный опыт разработки продуктов, ориентированных на наиболее привлекательные сегменты рынка. Языковые барьеры и нехватка квалифицированных рабочих, менеджеров по направлениям и гидов.
Возможности	Угрозы
<ul style="list-style-type: none"> Растущий международный интерес и узнаваемость Шелкового пути. Высокий спрос на рынке внутреннего туризма в условиях закрытых границ. Субсидирование отдыха по программе туристического кешбэка; <p>Крупные региональные инфраструктурные проекты, уже разработанные в регионе.</p>	<ul style="list-style-type: none"> Растущие риски для здоровья в мире и геополитические конфликты с серьезными потенциальными последствиями для индустрии путешествий и туризма. Политическая нестабильность. <p>Стихийные бедствия и техногенные катастрофы. Инфляция и снижение покупательной способности</p>

В заключении отметим, что региональное сотрудничество в области туризма может способствовать укреплению экономических, социальных и культурных связей между странами, тем самым улучшая имидж России, Черноморского побережья России, Сочинской агломерации и делая их более привлекательным для иностранных гостей и инвестиций. Развитие регионального подхода также создает более широкий рынок спроса и предложения туристических услуг и предлагает большее разнообразие и более широкий спектр впечатлений для путешественников и туристов.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Миссия ЦАРЭС-2030. ЦАРЭС 2030: "Платформа регионального сотрудничества для соединения людей, политик и проектов для совместного устойчивого развития". Код доступа: <https://www.carecprogram.org/uploads/01-CAREC-2030-Strategy-ru.pdf>
2. Историко-культурное наследие Великого шелкового пути и продвижение туристских дестинаций на Северном Кавказе: материалы Международной научно-практической конференции (Ставрополь 28–29 сентября 2015 г.). – Ставрополь: Изд-во СКФУ, 2016. – 177 с.
3. Сердюкова Н.С. и др. Анализ туристского и гостиничного рынка Сочи и трендов потребительского поведения в условиях новой реальности // Теоретические и прикладные аспекты развития сферы рекреации и туризма, №4(12), 2021. С. 4 – 13.

УДК 913

СОЛТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫғыНДАғы ИННОВАЦИЯЛАР ГЕОГРАФИЯСЫ

Төлеген Нұрай Сағындыққызы

Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университеті магистрантты

ғылыми жетекші: Пашков С.В.

Петропавл, Қазақстан

Аңдатпа: Бұл мақалада Солтүстік Қазақстан облысы кәсіпорындарының инновациялық қызметінің қазіргі жай-күйінің деңгейі айқындалған. Талдау үшін статистикалық талдау әдістері қолданылды. Инновацияларға ішкі шығыстардың деңгейін сипаттайтын көрсеткіштер зерделенді, Солтүстік Қазақстан облысы кәсіпорындарының инновациялық белсенділігін дамытуға кедергі келтіретін негізгі себептер айқындалды.

Түйінді сөздер: инновациялық қызмет, кәсіпорындардың инновациялық белсенділігі, ҒЗТҚЖ-ға ішкі шығындар (ғылыми зерттеулер және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстар), инновациялық өнім, технологиялық инновациялар.

С. В., Жетекші сала ауыл шаруашылығы мен егіншілік. Солтүстік мүмкіндік береді», — 78% астық жиналды, алынатын. Басым бөлігі егістерінің жаздық бидай орналасқан орман-дала және дала аймақтарда Солтүстік Қазақстан, Қостанай, Ақмола облыстарының солтүстік жағалауындағы Ертістің Павлодар облысы. Негізінен өсіріледі күнбағыс, зығыр, қыша және т. б. 20% Дейін, күнбағыс, культивируемого республикасының келеді Павлодар облысына келді. Екінші маңызды саласы-мал шаруашылығы болып табылады, жем-шөп базасы, оның басым табиғи жем-шөп. Салыстырғанда басқа аудандарымен елдің Солтүстік Қазақстанда елеулі рөлі ет-сүт және сүтті-етті мал шаруашылығы, сондай-ақ қой. Үлкен тарату экономикалық ауданында алды, жылқы – 1\3 бөлігі барлығы жылқылар. «Егіншілік аудандарында, Қостанай, .Солтүстік Қазақстан және Ақмола облыстарының дамыған шошқа және құс шаруашылығы. Азық-түлік өнеркәсібі Солтүстік Қазақстанның специализирована ет, сүт, маслобойной, ұн тарту салаларында. Ет комбинаттарында өндіреді ет консервілер, тағамдық майлар және басқа өнімдер. Сүт және маслобойная жүргізеді сары май, ірімшік, брынзу, құрғақ сүт және т. б. ұн тарту комбинаттары орналасқан Астана, Петропавл, Көкшетау және Қостанай жүргізеді сапалы ұн, жарма, құрама жем және т. б. жеңіл өнеркәсіп ауыл шаруашылығы шикізатын өңдеумен айналысады. Дамыған өндірістермен болып табылады тігін, аяқ киім. Астанада және Павлодарда бар былғары зауыттары, Қостанай комбинаты жасанды штапельді талшық[1].

Қазіргі уақытта үлкен маңызға ие тау-кен өнеркәсібі, айналысатын пайдалы қазбаларды өндіруге. Екібастұз, Майкобенском және Торғай бассейндерінде, кен орындарында Обаған, Құсмұрын жер асты суларын тас және қоңыр көмір. Солтүстік Қазақстанда болса, үлкен қорлар құрылыс материалдары. Атбасарда орналасқан каменный карьер; Жітіқара асбест комбинаты жүргізеді асбесттік құбырлар, шифер, тақталар және т. б.; Астана қолданылады фарфорофаянсовый зауыты[2].

Көлік кешені. Шаруашылықта экономикалық ауданының маңызды мәні бар Орта – Сібір темір жолы бойында ендік бағытта және Трансқазақстандық « меридианном бағытта.

Темір жол көлігімен жүзеге асыратын ауданішілік шаруашылықаралық және байланыс құрайтын 80% жүк айналымы, переправляются нан, мұнай өнімдері, темір кені, тас көмір, құрылыс материалдары, заттар, халық тұтынатын. Республика Казахстан (каз.

«Қазақстан Республикасы») (каз. Қазақстан [qazaq'stan]) — мемлекет, орналасқан Орталық Азия және Шығыс Еуропа.

Қазақстан ең дамыған елдердің Орталық Азия. Ол тоғызыншы орында әлем елдері арасында көлемі бойынша аумақты және он бесінші Азия бойынша тұрғындар саны.

Табиғат жағдайлары мен ресурстары, елдің әр түрлі ықпал етеді көпсалалы шаруашылығы. Қазақстан бойынша елеулі табиғи-ресурстық әлеуеті.

Қазақстан халқы үшін тән үлкен өсу қарқыны біркелкі орналаспауы, бұл түсіндіріледі үлкен табиғи ерекшеліктерімен, тарихи және әлеуметтік-экономикалық жағдайларға. Казахская народность, өткен ұзақ мерзімге қалыптастыру, оның барысында қатысқан көптеген тайпалар мен халықтардың аса маңызды орын алады Еуразия тарихындағы бірі болып табылады ежелгі этнос.

Қазақстан үшін өз дамуының жеткілікті және әр түрлі табиғи базасы бар. Кеңес өкіметі жылдарында елімізде қалыптасып, қуатты өнеркәсібі, ойлаған мамандандыру ауыл шаруашылығы. Мемлекеттің қатысуы халықаралық еңбек бөлінісінде анықтайды мұндай мамандану салалары, түрлі-түсті және қара металлургия, машина жасау, отын, химия, тамақ өнеркәсібі.

Қазіргі уақытта өсіп келе жатқан бәсекелестік жағдайында кәсіпорындар «инновация» сияқты ұғымға көбірек тап болуда. Қазіргі нарықта инновацияларды қолданбай, ғылымды қажетсінетін және жаңашылдықтың жоғары деңгейіне ие болатын бәсекеге қабілетті өнімдерді жасау өте қиын [3].

Инновациялық даму инновациялық процеске қатысушылардың өзара іс-қимылын ұйымдастырудың жаңа нысандары мен тетіктерін құруды көздейді. Алайда, инновациялық дамуды тиімді іске асыру үшін экономика салаларының, өңірлердің ерекшеліктерін, сондай-ақ нормативтік-құқықтық базаны ескеру қажет [4].

Солтүстік Қазақстан облысының инновациялық қызметін бағалау үшін инновациялық қызметті сипаттайтын негізгі көрсеткіштерді анықтау қажет. ҚР ҰЭМ Статистика комитеті Төрағасының 2016 жылғы 6 қазандағы «ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстар мен инновациялар статистикасының көрсеткіштерін қалыптастыру жөніндегі әдістемені бекіту туралы» бұйрығында мынадай көрсеткіштер көрсетілген:

- 1) Зерттеулер мен әзірлемелерге ішкі және сыртқы шығындар;
- 2) зерттеулер мен әзірлемелерге арналған ішкі шығындарды қаржыландыру көздері;
- 3) ғылыми-зерттеу және жобалау-конструкторлық бөлімшелердің саны;
- 4) ғылыми зерттеулер мен әзірлемелерді орындаған қызметкерлердің саны [5].

Өнім инновациясы - олардың қасиеттері немесе пайдалану тәсілдері бойынша бірақ немесе айтарлықтай жақсартылған тауарды немесе қызметті енгізу, сондай-ақ техникалық сипаттамаларда, компоненттер мен материалдарда, кіріктірілген бағдарламалық жасақтамада, пайдаланушыға қатысты Достық дәрежесінде немесе басқа функционалдық сипаттамаларда айтарлықтай жақсартулар енгізіледі. Статистикалық деректерге сәйкес, 2015 жылдан 2021 жылға дейінгі кезеңде инновациялық өнім көлемінің 16028 млн. теңгеден төмендеуі байқалады. 13804,9 млн. теңгеге дейін , яғни базалық көрсеткіштен 13,9% - ға. Сонымен қатар, ең үлкен сәтсіздік 2019 жылдың соңында, өнім көлемі 11753,8 млн. теңгені құраған кезде байқалды. 2020 жылдың соңында инновациялық өнім көлемі 2019 жылмен салыстырғанда 22% - ға өсті[6].

Суретті тұтастай қарастыра отырып, зерттелген кезеңде аймақта инновациялық өнім көлемінің өсуіне қарамастан, ғылымды қажет ететін теріс тенденциялар бар деген қорытынды жасауға болады. Дәл осындай жағдай жалпы елге тән, бұл қоғамның инновациялық белсенділіктің жеткілікті деңгейіне жетпегенін көрсетеді. ҒЗТҚЖ шығындарын пайдалану тиімділігі әлі де маңызды емес.

Статистикалық мәліметтерге сүйене отырып, инновациялық қызметтің төмен тиімділігінің себептері ұйымдар тарапынан инновацияларға төмен сұраныс болып табылады деп болжауға болады. Экономиканың ғылымды қажетсінетін салаларында жоғары білікті кадрлардың тапшылығы байқалады. Бөлінетін қаржы ресурстарының жеткіліксіз мөлшері де Инновациялық қызметті дамытуға әсер етеді. Сондай-ақ, кәсіпорындар отандық технологияларды әзірлеуден немесе енгізуден гөрі жаңа технологияларды сатып алуды жөн көретінін атап өткен жөн [7]. Бұл отандық ғылыми әзірлемелер мен технологияларды енгізудің төмен деңгейін көрсетеді.

Жоғарыда аталған проблемаларды шешу үшін мемлекет пен жеке сектордың өзара іс-қимылын нығайтуға, сондай-ақ ғылым мен өндірісті бір-бірімен біріктіруге мүмкіндік беретін институттар құру қажет. Ол үшін, ең алдымен, технологияларға, инновациялық өнімдерге нақты сұранысты анықтауға қабілетті тиімді ақпараттық қамтамасыз етуді құру қажет. Маркетингтік және технологиялық зерттеулер жүргізу ақпараттық қамтамасыз етуді дамытуға ықпал етеді.

Сондай-ақ, инновациялық қызметтің дамуын қамтамасыз ету үшін тиісті техникалық әзірлемелермен айналысатын кәсіпорындарға жеңілдіктер беретін, ғылым мен кәсіпорындардың өзара іс-қимылын ынталандыратын құқықтық тетіктер мен нормаларды әзірлеу талап етіледі[8].

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, экономиканың инновациялық дамуы әрқашан бірінші кезекте ғылым мен бизнеске байланысты болады, мұнда біріншісі инновациялық бағытта болуы керек, ал екіншісі қажетті инновациялық жобаларды іске асыру арқылы ғылымды қолдауға қатысуы керек.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Инновациялық белсенділікті ынталандыру: әлемдік тенденциялар және Ресей // Қоғам және экономика. 2016. № 7-8. Б.73.;
2. Қазақстан Республикасы Президентінің 2010 жылғы 19 наурыздағы № Жарлығы Қазақстан Республикасын үдемелі индустриялық-инновациялық дамыту жөніндегі 2010 жылға арналған мемлекеттік бағдарлама;
3. Интернет ресурсы: <http://stat.gov.kz/faces/ska>-негізгі әлеуметтік-экономикалық көрсеткіштердің динамикасы;
4. Zamanbekov, Z. Cluster development concept of Kazakhstan engineering on innovative basis //Life Science Journal. – 2021. – №10 (4). – pp. 1030-1035.
5. Жерінің аты Елінің хаты энциклопедиялық анықтама Алматы - 2016 ж. - 689 бет
6. Е.А.Ахметов, Г.Е Бердіғұлова Қазақстан Республикасының экономикалық және әлеуметтік географиясы оқу құралы. – Алматы, 2021 ж 184 – 205 бет
7. Ж.Шаханов Табыстың кілтін тапқандар // Солтүстік Қазақстан газеті 25 қаңтар 2010 ж
8. Қ Ш Жанабаев, С.С. Арыстанғұлов Агрономия негіздері - Астана 2007 ж 158-159 бет

СОДЕРЖАНИЕ CONTENT

САҒЫМБАЙ Ө.Ж., БАЙТУРБАЙ ОРЫНБАСАР (АЛМАТЫ, ҚАЗАҚСТАН) ЖЕРГІЛІКТІ ТОПОНИМДЕРДІ ҚАЛПЫНА КЕЛТІРУДЕГІ ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРБИЕЛЕР.....	3
ЕРКІН МӨЛДІР ПЕРИЗАТҚЫЗЫ (ҚАРАҒАНДЫ, ҚАЗАҚСТАН) ҚАРАҒАНДЫ-ТЕМІРТАУ АГЛОМИРАЦИЯСЫНЫҢ ДИНАМИКАСЫ, ЭТНОДЕМОГРАФИЯЛЫҚ ЖӘНЕ МИГРАЦИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	6
АДИЕВА ЛАУРА САМИГОЛЛИЕВНА (ОРАЛ, ҚАЗАҚСТАН) ШИПАЛЫ СУМЕН ӘЙГІЛІ БОЛҒАН – ҚАСИЕТТІ МЕКЕН ШАЛҚАР КӨЛІ	9
ЧЕМБАРISOV Э. И., БАЛЛИЕВ А. И. (ТАШКЕНТ, УЗБЕКИСТАН) ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ИНДИКАТОРЫ ДЛЯ ОЦЕНКИ СОСТОЯНИЯ ВОДНЫХ ОБЪЕКТОВ	12
ӘШІМ ІҢКӘР БАХЫТЖАНҚЫЗЫ (АЛМАТЫ, ҚАЗАХСТАН) СОВРЕМЕННЫЕ ИЗМЕНЕНИЯ КЛИМАТА В АКТЮБИНСКОЙ ОБЛАСТИ	16
БАТТАКОВА КАМИЛА АСКАРОВНА (АСТАНА, ҚАЗАХСТАН) ГЕОГРАФИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ МОНИТОРИНГА ЗАБОЛЕВАЕМОСТИ ГОРОДСКОГО НАСЕЛЕНИЯ ЦЕНТРАЛЬНОГО КАЗАХСТАНА	20
ӘДІЛБЕК МӨЛДІР ҒАЛЫМЖАНҚЫЗЫ (АЛМАТЫ, ҚАЗАҚСТАН) АЛМАТЫ ОБЛЫСЫНДАҒЫ "ІЛЕ-БАЛҚАШ" МЕМЛЕКЕТТІК ТАБИҒИ РЕЗЕРВАТЫ АУМАҒЫНДА ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТУРИЗМДІ ДАМУДЫҢ МҮМКІНДІКТЕРІ	23
НЫГМЕТ ЖАНАР ТАЛГАТҚЫЗЫ (АЛМАТЫ, ҚАЗАХСТАН) МЕТОДОЛОГИЯ РАЗРАБОТКИ СТРАТЕГИИ МАРКЕТИНГА ТУРИЗМА МАЛЫХ ГОРОДОВ	26
БЕЙСЕМБИНОВА АРДАК СЕРИКОВНА, ИСМАҒҰЛ МЕРУЕРТ ИСМАҒҰЛҚЫЗЫ (АЛМАТЫ, ҚАЗАҚСТАН) ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҚАЗІРГІ МӘДЕНИЕТІНДЕГІ ЭТНИКАЛЫҚ ТУРИЗМНІҢ ЕРЕКШЕЛІГІ	30
ТАЙЛАНОВА АЙНУР БАХТЫҒАЛИҚЫЗЫ (АЛМАТЫ, ҚАЗАҚСТАН) ТУРИСТІК ДЕСТИНАЦИЯЛАРДЫҢ ИМИДЖІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА БРЕНДИНГ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУ	34
ЖӘНІБЕКОВА АҚБОТА ЕЛНАРҚЫЗЫ (АЛМАТЫ, ҚАЗАҚСТАН) ҚАЗАҚСТАННЫҢ ТУРИЗМІН ДАМУДАҒЫ ОҢАЛТУДЫҢ ЖАҒДАЙЫ	37
ЖУМАБЕКОВА ІҢКӘР МҰРАТҚЫЗЫ (АСТАНА, ҚАЗАҚСТАН) ЭТНОАУЫЛДАР ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ТУРИЗМНІҢ ДАМУ ФАКТОРЫНЫҢ БІРІ РЕТІНДЕ	41
ТКАЧЕВ АЛЕКСАНДР АНАТОЛЬЕВИЧ, ТРАВИН АЛЕКСЕЙ ПАВЛОВИЧ (МОСКВА, РОССИЙСКАЯ ФЕДЕРАЦИЯ) КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ОРГАНИЗАЦИИ КЛАСТЕРА «КАВКАЗ» МЕЖДУНАРОДНОГО ТУРИСТСКОГО ПРОЕКТА «ШЕЛКОВЫЙ ПУТЬ» И ЕГО ВЛИЯНИЕ НА ПЕРСПЕКТИВНОЕ РАЗВИТИЕ ОБЪЕКТОВ ГОСТЕПРИИМСТВА БОЛЬШОГО СОЧИ	43
ТӨЛЕГЕН НҰРАЙ САҒЫНДЫҚҚЫЗЫ (ПЕТРОПАВЛ, ҚАЗАҚСТАН) СОЛТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫНДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛАР ГЕОГРАФИЯСЫ	47

Научное издание

XI Международная научно-практическая
конференция
**«НАУКА И ОБРАЗОВАНИЕ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ:
ВЫЗОВЫ XXI века»**

Сборник научных статей
Ответственный редактор – Е. Абиев
Технический редактор – Е. Ешім

Подписано в печать 05.11.2022
Формат 190x270. Бумага офсетная. Печать СР
Усл. печ. л. 25 п.л. Тираж 50 экз.